

PÉCSI JÓZSEF MÜNCHENBEN

Szakirodalmi előzmények

Úgy tűnik, a hazai szakmai közvéleményben egyetértés uralkodik abban, hogy Pécsi József (1889–1956) a 20. század egyik legjelentősebb magyar fotográfusa, európai tekintésben pedig a legsikeresebb itthon maradt alkotó.

Szinte valamennyi Pécsi életútjához, munkásságához fűzött kommentár, rá vonatkozó megemlékezés, történeti feldolgozás úgy kezdődik, hogy Münchenben szerzett fotográfusi szakképesítést. Egyes szerzők ehhez jól-rosszul időpontokat is illesztnek, s vélekedéseket közölnek arról, milyen intézményben tanult a magyar fotográfusnövendék. A hazai szakirodalomban több tévedés, mítosz él Pécsi müncheni tanulmányait, annak eredményeit illetően. Indokolt ezért a müncheni képzést megvizsgálni, mert az életmű ennek nyomán mélyebben elemezhetővé, érthetővé válik.

A szakirodalmi idézetek az eredeti írásmódot, helyesírást tükrözik.

1910-ben jelent meg Szenes Adolf hivatásos fényképész cikke *A Fényben a Magyar Amatőrfényképezők Országos Szövetsége (MAOSZ) I. nemzetközi fényképképzéséről*. „Igen kedvezően tűnik fel számos képével Pécsi József, jelenleg a müncheni iskola növendéke. Képei sokoldalúságot, erős szellemi kapcsolatot árulnak el a gondolat – és cselekvés között. Technikája fejlett...”¹ – írta Szenes. Röviddel később *A Fény* beszámolt a kiállítási díjazásról: „József főherceg díjai közül egyet Pécsi József Budapest–München, egyet F. J. Mortimer London, [...] nyert el...”² – és így tovább, és így tovább.

1940-ből származik Kankowsky Ervin pénzügyi tisztviselő, amatőr, később hivatásos fotográfus, fotóügynökség-tulajdonos gépiratos „enciklopédiája”, amely Pécsi Józsefről többek között az alábbiakat írja: „...1909–11 müncheni fényk. akadémián tanul és kitüntetéssel végez.”³

---

¹ Szenes Adolf, „A budapesti nemzetközi fényképképzés”, *A Fény* 5, 7. sz. (1910): 173.

² „A budapesti nemzetközi fényképképzés díjai”, *A Fény* 5, 7. sz. (1910): 193.

³ Kankowsky Ervin, „A magyar fényképezés enciklopédiája” [gépirat a Magyar Fotográfiai Múzeum Kankowszky/Kankowszky/Kankowsky dossziéjában], Budapest, 1940. 22.

1957-ben a *Fotó* című havilap szerkesztőségi Pécsi-nekrológiájában a következők olvashatók: „A középiskola elvégzése után mint tehetséges amatőrfényképész Münchenbe ment és a Fényképzési Főiskola hallgatója lett.”⁴

Hevesy Iván, 1958-ban a magyar fotótörténet-írás nesztora, akkor meghatározó jelentőségű könyvében így írt: „Pécsi József, mint a müncheni fotófőiskola végzett növendéke került haza és így közvetlenül származtatta hozzánk azt az új fotóstilust, amely Németországban bennünket néhány évvel megelőzve alakult ki.”⁵

A művészettörténész Haulisch Lenke 1970-ben írta róla: „Amatőrként kezdte és végig megőrizte azt a konvenciótlan, friss látásmódot, ami a mesterséget nem csupán iparként őrzi sajátossága. Ezt a hozzáállást tudatosan formálta a müncheni Fényképzési Főiskolán.”⁶

A ma elsősorban filmtörténészként ismert pszichológus Féjja Sándor írta Pécsi Józsefről az 1976-ban megjelent kismonográfia bevezető tanulmányát. „A müncheni Fényképzési Főiskola elvégzése után 1913-ban megalapítja a budapesti Iparrajziskolát (a mai Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola őst), s nem egészen egy év múlva már fotótagozat tanára, egészen 1920-ig mikor haladó nézetei miatt eltávolítják; csak 1947-ben rehabilitálják. [...] Münchenben a kidolgozás valamennyi korszerű eljárását megtanították a hallgatóknak. Egy fotó művészi minőségét az ún. nemes eljárások mives kivitelezésével mérték. [...] 1908-ban mint főiskolai hallgató elnyerte a Rudolf Dührkoop-díjat.”⁷

Az 1981–85-ös években közreadott *Magyar művészet* című akadémiai szintézis-kötetek fotótörténeti fejezeteket is tartalmaztak. Az első kötetben Beke László művészettörténész így ír: „...az Iparrajziskolának is van fotótanára: Pécsi József, aki egyébként tanulmányait – mint a századelő több jelentős fényképésze is – külföldön a müncheni fényképzési főiskolán végzi.”⁸

Beke írta a máig legalaposabb feldolgozást Pécsi Józsefről egy 1989-ben kiadott budapesti jubileumi kiállításorozat katalógusában. „1908 szeptemberében beiratkozott a müncheni Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre-re – mondta a szerző. – A következő tárgyakat tanulja: (elmélet:) fizika, objektívek ismerete, kémia és fotokémia, könyvvitel; (gyakorlat:) felvétel és labormunka, negatívretus, másolás, nagyítás, pozitívretus, rajz. Az 1910. július 30-án kelt bizonyítvány megjegyzi, hogy a növendéket tanulmányainak befejezése alkalmából egy 20 márkás 1. díjjal jutalmazták. (Pécsi korai sikereivel kapcsolatban megjegyzendő, hogy fennmaradt trófeái között egy 1908-as Dührkoop-érem is található, míg ő önéletrajzában e díj elnyerését 1913-ra teszi. Lehetséges, hogy az érmen a díj alapításának éve olvasható.)”⁹

---

⁴ „Pécsi József: 1889–1956”, *Fotó* 4, 1. sz. (1957): 13.

⁵ HEVESY Iván, *A magyar fotóművészet története* (Budapest: Bibliotheca Könyvkiadó, 1958), 64–65.

⁶ HAULISCH Lenke, „Pécsi József életműve”, *Fotóművészet* 13, 3. sz. (1970): 46–47.

⁷ FÉJJA Sándor, „Pécsi József munkássága” in *Fotó Pécsi József*, fel. szerk. KÁLMÁN Kata (Budapest: Corvina Kiadó, 1976), 6–7.; 13.

⁸ BEKE László, „A fotóművészet”, in *A magyarországi művészet története*, főszerk. ARADI Nóra, 2 köt. *Magyar művészet 1890–1919*, szerk. NÉMETH Lajos (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981), 1:540.

⁹ BEKE László, „Pécsi József születésének 100. évfordulójára” in *A fénykép varázsa 1839–1989: Tizenkét kiállítás a magyar fotográfia 150 éves történetéből*, szerk. GERA Mihály (Budapest: Magyar Fotóművészek Szövetsége–Szabad Tér Kiadó, 1989), 243.

1990-ben Tőry Klára művészettörténész a magyarországi avantgárd fotográfiai törekvésekről értekezve Pécsi Józsefről ezt írta: „Mint a müncheni Fényképezési Főiskola növendéke, közvetlenül származtatta hazájába azt az új portréstílust, amely Németországból kiindulva a természetesség, a realizmus nevében fordult szembe a festőiséggel.”¹⁰

Az 1995-ben, Münchenben megnyílt Frank Eugene Smith életmű-kiállítás koncepciója a művészettörténész fotómúzeum-igazgató, Ulrich Pohlmann nevéhez kötődik. (Akkor a fotómúzeum önálló intézmény volt, most a Városi Múzeum egyik oszta lyaként működik.) Pohlmann szerkesztette és adta ki a kiállítás katalógusát. Ebben felsorolják F. E. Smith müncheni tanítványait is az 1907–1927 közötti időszakból. A névsorban többek között ez olvasható: „Pécsi, Josef 1889, Budapest, Gymnasium und Handelsakademie, Österreich-Ungarn, 1909–10”¹¹ (Fett kiemelés az eredeti szövegben – A. B.)

1995-ben jelent meg reprintként a Pécsi-féle *12 aktfelvétel* – az 1922. évi berlini kiadás magyar változata – ennek utószavában Beke László megjegyezte: „A tizenkét aktfotó születésének időpontjában már túl van müncheni tanulmányain (itt az ún. »nemes-eljárások« esztétikáját és technikáját sajátította el)...”¹²

Sümei György művészettörténész három kiadványban hozta közelebb a mai érdeklődők számára Pécsi elméleti és gyakorlati munkásságát. 1997-ben (bár a kiadás éve a kiadványból nem derül ki) az ő utószavával jelent meg harmadik kiadásban *A fényképező művészete* című Pécsi József-könyv (amelynek első kiadását Sümei 1916-ra tette). A „Pécsi József könyve mögé” című Sümei-írás többek között így szól: „1910-ben kitüntetéssel végzett Münchenben (Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre), majd megnyitotta első műtermét Budapesten (Baross u. 43.)”¹³ 1997-ben jelent meg új kiadásban, magyar nyelvű szöveggel a *Fotó és reklám* című Pécsi-album, ennek utószavában Sümei ezt mondta: „A müncheni fotó-főiskolán (Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre) kitüntetéssel végzett (1910).”¹⁴

A Magyarország a XX. században harmadik kötetét 1998-ban adták közre. Ebben a *Fotóművészet* fejezetet Bán András művészettörténész írta. „Első fényképezőgépét 14 éves korában kapta – olvashatjuk itt Pécsi Józsefről –, s a fotográfiát az érettségi után Münchenben tanulta (s persze rögtön kiállításokon vett részt, díjakat nyert), nagy zenei és művészettörténeti műveltségét és szakértelmét viszont autodidakta módon szerzte.”¹⁵

¹⁰ TŐRY Klára, „Az avantgárd szerepe a magyar fényképezésben”, *Fotóművészet* 12, 3–4. sz. (1990): 6.

¹¹ Frank Eugene: *The Dream of Beauty*, ed. Ulrich POHLMANN (München: Nazraeli Press–Fotomuseum im Münchner Stadtmuseum, 1995), 331.

¹² BEKE László, [Utószó] in *12 aktfelvétel Pécsi Józseftől Budapest*, bev. Willi WARSTAT (Berlin: W. J. Mörlins, 1922.; Budapest: Pelikán Kiadó, 1995), számozatlan oldalak.

¹³ In PÉCSI József, *A fényképező művészete*, 3. kiad., utószó: SÜMEI György (Budapest: Intera Könyvkiadó, [1997]), 127.

¹⁴ SÜMEI György, „Pécsi József 1889–1956”, in *Fotó és reklám: Szöveg és kép: Pécsi József a fotográfia professzora* (Budapest: Intera Könyvkiadó, 1997), 43.

¹⁵ BÁN András, „Fotóművészet”, in *Magyarország a XX. században*: III. kötet: *Kultúra, művészet, sport és szórakozás*, szerk. KOLLEGA TARSOLY István (Szekszárd: Babits Kiadó, 1998), 72.

1998-ban jelent meg egy kiállítás katalógusában az a Kincses Károly fotómuzeológus, akkor a Magyar Fotográfiai Múzeum igazgatója által írt Pécsi József-szócikk, amely aztán a kiállítás külföldi vándoroltatása nyomán több országban, különböző nyelveken, azonos módon kapott nyilvánosságot. „1906-ban kereskedelmi érettségit tett, majd 1909–1911 között a müncheni fényképészeti akadémián tanult, ahol kitüntetéssel végzett és megkapta az akkor legrangosabb német szakfényképészeti kitüntetést, a Dührkoop-érmet.”¹⁶

Sümei György 1999-ben egy forrásgyűjtemény közreadásával folytatta Pécsi József munkásságának bemutatását. Az utószóban az összeállító/szerző többek között a következőket vetette fel: „Lehet-e, szabad-e úgy beszélni róla, a profi, müncheni fotóiskolát (Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre) végzett alkotóról, hogy cikkei, elméletírói munkássága főlázolásakor csupán jelzésszerű elnagyoltságban jelenhessenek meg a művészi alkotómunka releváns elemei.”¹⁷

Ugyancsak 1999-ben jelent meg tankönyvként a Szarka Klára–Fejér Zoltán-féle fotótörténet. Ebben Szarka Klára fotótörténészről a reklámfotóval összefüggésben a következőket olvashatjuk: „A roppant művelt, kifinomult ízlésű Pécsi József a müncheni felsőfokú fotográfiai és sokszorosító tanintézetből dicsérő oklevéllel tért haza, és hamarosan önálló műtermet nyitott Budapesten.”¹⁸

Az Amerikába „disszidált” Simon Mihály, aki odakinn fotótörténész egyetemi oktató lett, (angol nyelven) írt összehasonlító magyar fotótörténete magyar fordításban 2000-ben jelent meg. Ebben ezt mondja: „Pécsi József Münchenben tanult, ahol a kor legfontosabb európai fotósiskolája működött.”¹⁹

2000-ben, a müncheni intézmény fennállásának százéves évfordulója alkalmából rendezett kiállítás katalógusában, a fotográfusképző múltjáról szóló feldolgozásban Rudolf Scheutle, a München Városi Múzeum fotóosztályának helyettes vezetője az alábbiakban érintette Pécsi József iskolai szereplését. [Frank] „Eugene tanítványának számított Pécsi József és Theo Schafgans [...] Schafgans osztálytársai közé tartozott a Budapestről származó Pécsi József. A két fotográfustanuló együtt lakott és dolgozott. Pécsi később Germaine Krullal, aki 1915-től 1917-ig látogatta az iskolát, és Wanda von Debschitz-Kunowskival kiadott egy aktmappát.” E kötet rövid életrajzokat tartalmazó részében Pécsi Józsefre vonatkozóan az alábbi adatok állnak: „* 1889 Budapest, †1956 Budapest. Tanuló 1901–1903 [sic! – A. B.] 1908 Rudolf Dührkoop-díj, 1913–1920 alapító és tanár az Iparrajziskolában Budapesten. 1916–1945 saját portréstúdió Budapesten; a *Magyar*

---

¹⁶ KINCSES Károly, *Fotográfusok Made in Hungary: Aki elment, aki maradt* ([Kecskemét]: Magyar Fotográfiai Múzeum, 1998), 15.; Károly KINCSES, *Fotografi Made in Hungary: Quelli che sono andati via, quelli che sono rimasti* (Milano: 24 Ore Cultura, 1998); Károly KINCSES, *Fotógrafos Made in Hungary: Los que se fueron los que se quedaron* (Caja San Fernando, 2002), 342., 264.; *Made in Hungary fotograficy Wegierscy*, text Károly KINCSES (Krakow: Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, 2000), 50.

¹⁷ SÜMEGI György, „Pécsi József cikkei, tanulmányai” in PÉCSI József, *Különfélék: Összegyűjtött írások a fotográfiáról* (Budapest: Intera Könyvkiadó, 1999), 212.

¹⁸ SZARKA Klára, „A fotográfia története”, in SZARKA Klára és FEJÉR Zoltán, *Fotótörténet* (Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1999), 94–95.

¹⁹ SIMON Mihály, *Összehasonlító magyar fotótörténet*, ford. és szerk. KOLTA Magdolna ([Kecskemét]: Magyar Fotográfiai Múzeum, 2000), 144.; PÉNTÉK: *A magyar fotó 1840–1989*.

Fotografia szaklap munkatársa, 1947–1949 újra tanár az Iparrajziskolában, aztán portré-fotográfusként tevékenykedik. Irod.: *Photo und Publizität*, szöveg és képek Pécsi József, Berlin, 1932 (reprint Berlin/Basel 1989).²⁰

Az Enciklopédia Kiadó *Kortárs magyar művészeti lexikonjának* harmadik kötetében (2001) a Pécsi József-szócikk szerzője, Sümei György ezt írja a bevezetőben: „1910-ben kitüntetéssel diplomázott a müncheni fotóiskolán...”²¹

2001-ben egy párizsi magyar fényképtárlás katalógusában Kincses Károly az Életrajzok fejezetben azt mondja Pécsi Józsefről, hogy 1909-től 1911-ig a müncheni fotóakadémia tanult, ahol elnyerte a Dührkoop-díjat „...where he won the Dührkoop Prize...”²²

A 2004-ben, Bonnban, a bonni Schafgans-fotográfusdinasztia emlékének szentelt, *Schafgans 150 Jahre Fotografie* című kiállítás a család fotográfusainak másfél évszázados életét és munkásságát mutatta be. A kiállítást kísérő katalógus egyik fejezetét Boris Schafgans, Pécsi József müncheni osztálytársának, Theo Schafgansnak az unokája írta. „Az első nagy formátumú professzionista munkák, amelyek [mármint Theo Schafganstól – A. B.] fennmaradtak, két guminyomat volt 1910-ból; barátja és csoporttársa, a magyar Pécsi József fotográfus portréja, és egy tájkép-motívum fákkal és mezővel.”²³ (A portré – *Pécsi József fotográfus egyiptomi jelmezben* – a katalógusban egy teljes képdalon látható. Mint azt a műtárgyjegyzék közli, a bonni Rheinisches LandesMuseumban D1793 leltári szám alatt letétben őrzött guminyomat eredetiben 28 × 23 cm méretű.) [1. kép]

A 2006-os *Fényképeskönyv Pécsi József* kötet bevezetőjében Kincses Károly erről a témáról így írt: „A külföld először 1911-ben figyelt fel rá, amikor a müncheni fényképzési akadémián végzvéen, kicsit később megkapta a legmagasabb német szakfényképzési díjat, a Dührkoop-érmet”²⁴

Ugyancsak 2006-ban jelent meg Markovics Ferenc gyakorló fotográfus, fotóművész munkája, a *Fények és tények: ötven éves a Magyar Fotóművészek Szövetsége* című összeállítás. Ebben az érettségit követő hivatali munkavégzésről szólva a Pécsi-életrajz így folytatódik: „Ezután beiratkozott a müncheni Állami Fényképzési Szakiskolába, amelyet 1910-ben kitüntetéssel, első díjas oklevéllel végzett el.”²⁵

---

²⁰ Rudolf SCHEUTLE, „»Gehen wir daran, diese traurigen Zustände zu bessern«: Zur Geschichte der Münchner Fotoschule”, in *Lehrjahre Lichtjahre: Die Münchner Fotoschule 1900–2000*, hg. und Texten Ulrich POHLMANN und Rudolf SCHEUTLE (München: Fotomuseum im Münchner Stadtmuseum, Staatliche Fachakademie für Fotodesign München–Schirmer/Mosel, 2000), 28–29.

²¹ S[ÜMEGI] Gy[örgy], „Pécsi József fotóművész”. in *Kortárs magyar művészeti lexikon: P–Z: 3. főszerk.* FITZ Péter (Budapest: Enciklopédia Kiadó, 2001), 112.

²² KINCSES Károly, *Biographies: Photographies Hongroises: Des romantismes aux avant-gardes* (Paris: Éditions des musées de la Ville de Paris, 2001), angol nyelven: 140., francia nyelven: 141.

²³ Boris SCHAFGANS, „Wachsende Ferne leiser werdender Schritte: Theo Schafgans, mein Großvater” in *Schafgans 150 Jahre Fotografie*, Hg. Frank Günter ZEHNDER (Bonn: Rheinisches LandesMuseum, Wienand, 2004), 62., 64. A kép közlését a LVR-LandesMuseum Bonn (örökös Ioan Schafgans / Schafgans Archiv) szívesége tette lehetővé.

²⁴ KINCSES Károly, *Köztünk volt. Köztünk van? Fényképeskönyv Pécsi József* (Budapest–[Kecskemét]: Magyar Fotóművészek Szövetsége–Magyar Fotográfiai Múzeum, 2006), 9.

²⁵ MARKOVICS Ferenc, *Pécsi József: Fények és tények: Ötven éves a Magyar Fotóművészek Szövetsége* (Budapest: Magyar Fotóművészek Szövetsége–Folpress Kiadó, 2006), 478.

1. kép

Theo Schafgans: Pécsi József fotográfus egyiptomi jelmezben, 1910, ©LVR-LandesMuseum Bonn, örökös Ioan Schafgans / Schafgans Archiv

2007-ben adták ki Kolta Magdolna, a Magyar Fotográfiai Múzeum egykori munkatársa és Tóry Klára munkáját *A fotográfia története* címmel. Ebben írja Tóry Klára Pécsi Józsefről: „A müncheni fotófőiskolára iratkozott be, ahol 1910-ben tanulmányai befejeztével 1. díjjal jutalmazták. Megkapta az akkor legrangosabb német szakfényképzési kitüntetést, a Dührkoop-érmet.”²⁶

2012-ben a Szépművészeti Múzeumban nyílt meg *A fotóművészet születése a piktorializmustól a modern fotográfiáig (1889–1929)* című kiállítás. A katalógus életrajzi adatait a Magyar Fotográfiai Múzeum akkori doktorandusz munkatársa, Tóth Balázs Zoltán írta. „A magyar fotográfia aranykorszak mestere és talán legsokoldalúbb egyénisége a müncheni Állami Fényképzési Szakiskolában Dührkoop tanítványaként végzett 1910-ben, és a magyarok közül elsőként kapta meg az akkor legrangosabbnak számító szakfényképzési kitüntetést, a Dührkoop-érmet” – indította a szócikket a szerző.²⁷

2015-ben a Mai Manó Ház internetes oldalán Kincses Károlynak a *Fotográfusok – Made in Hungary* című, fentebb érintett kötetére hivatkozva az alábbi szöveg jelent meg Pécsi Józsefről: „1906-ban kereskedelmi érettségit tett, majd 1909–1911 között a müncheni fényképzési akadémián tanult, ahol kitüntetéssel végzett, és megkapta az akkor legrangosabb német szakfényképzési kitüntetést, a Dührkoop-érmet.”²⁸

2018-ban Csengel Plank Ibolya fotótörténész egy tanulmányában a következőket írta: „...1914-ben Pécsi már önálló műteremmel rendelkező, képzett fényképező: 1908 és 1910 között végezte el a müncheni fotográfusképzőt (Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre).”²⁹

A Péntek Orsolya író, képzőművész által 2018-ban jegyzett *A magyar fotó 1840–1989* című könyvben az alábbi mondat jelent meg. [Pécsi József] „Sok kortársához hasonlóan a müncheni iskolát járta ki, a fényképzési akadémiát kitüntetéssel – Dührkoop-éremmel végezte el 1911-ben.”³⁰

2019-ben a MAFOT on-line orgánuma, az *Apertúra* hozta a „Pécsi József és az erdélyi fotókultúra s még pár dolog Pécsiről” című közleményt,³¹ amely a Pécsi müncheni tanulmányaival kapcsolatos pár félreértés, adathiba felvillantására vállalkozott – némi előretekintéssel a jelen tanulmány közeli megjelenésére.

---

²⁶ KOLTA Magdolna és TÓRY Klára, *A fotográfia története: Előzmények, egyetemes fejlődés, jeles magyarok*, (Budapest: Digitálfotó Kft., 2007), 166.

²⁷ TÓTH Balázs Zoltán, „Életrajzok” in *A fotóművészet születése a piktorializmustól a modern fotográfiáig (1889–1929)*, szerk. BAKI Péter (Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2012), 329.

²⁸ „Pécsi József”, Mai Manó Ház, 2015, hozzáférés: 2020.04.05 <https://www.maimano.hu/szakonyvtar/pecsi-jozsef-a-nevado>.

²⁹ CSENGEL-PLANK Ibolya, „Képszerűség és mesterségbeli tudás: Pécsi József Budapesti Műhelyben készített enteriőrfotográfiái 1914-ből”, *Magyar Iparművészet* 25, 7. sz. (2018), 30.

³⁰ PÉNTÉK Orsolya, *A magyar fotó: 1840–1989* (Budapest: Látóhatár Kiadó, 2018), 114.

³¹ ALBERTINI Béla, „Pécsi József és az erdélyi fotókultúra – s még pár dolog Pécsiről...” *Apertúra*, LX. – 2019. szeptember–október, hozzáférés: 2020.04.06. http://www.mafot.hu/apertura_pecsi-jozsef-es-az-erdelyi-fotokultura.html.

Budapesttől Münchenig

Az 1889. április 1-jén, Budapesten, a VI. kerületi Szerecsen (ma Paulay Ede) utca 50. szám alatt „délután 6¼” órakor született csecsemőt Goldberger József néven jegyezték be a *Születési Jegyzékbe*.³² Apja, Goldberger Sámuel akkor könyvelő volt, anyja Schmutzer Teréz. „A családi név 55956/91 sz. belügymin. leirattal »Pécsi«-re változtatott át” – mondta az 1891. szeptember 4-én kelt utólagos bejegyzés az idézett forrásban.

Miért éppen a Pécsi vezetéknevre esett Goldberger Sámuel választása? Ez eltért a korabeli sémától (amely szerint az új vezetéknev vagy a régi tükörfordítása volt, vagy kezdőbetűje megegyezett a régi névével³³). A magyarázat szintén a *Születési Jegyzék*ből olvasható ki: Goldberger Sámuel *pécsi születésű* volt. – Mai tudomásom szerint a névváltoztatás magyarázatát elsőként Tóry Klára adta meg a Magyar Fotográfusok Házának 2019. január 22-én megjelent blogjában.³⁴

Goldberger Sámuel névváltoztatása tehát a születési helyhez való szándékos kötődést tükrözi.

Pécsi József 1895 őszén kezdte meg elemi iskolai tanulmányait a VI. kerületi Lovag utca 9–11. szám alatti iskolában. Az iskolai anyakönyv szerint 93 (nem elírás: kilencvenhárom) első osztályos kezdett az „I. a fiú osztály”-ban.³⁵ A tanévet 69 tanuló fejezte be, közülük hatan – mindannyian izraelita hitfelekezetűek³⁶ – kitűnő eredménnyel, egyikük Pécsi József. (2. kép)

Az 1896/1897-es tanév „anyakönyve és osztályzata” szerint Pécsi József a II. b. fiú osztályba járt. A tanévet 75-en kezdték és 61-en fejezték be. A „Születési éve és napja” rovatban csak ennyi szerepelt: 1888. A születési évszámot tehát itt elírták.³⁷

A második osztályos kisfiú eredményei az alábbiak: Általános osztályzat: I. r[endű]; erkölcsi magaviselete: 2; szorgalma: 2; hit és erkölcsstanban: 3; írás- és olvasásban: 2–2; fej- és jegyszámolásban 3; nyelvtanban: 3; beszéd- és értelemgyakorlatokban: 4; írásbeli dolgozatokban: 3. (Ebben a tanévben az „előmenetel” számainak értelmezése: 1: kitűnő; 2: jeles; 3: jó; 4: elégséges; 5: elégtelen.) Ez a végeredmény elég erős rontást jelent az első esztendő kitűnőjéhez képest. „A mulasztott félnapok összege” Pécsi József esetében volt az osztályban a legmagasabb: 105 igazolt mulasztás.³⁸ Ennek oka e pillanatban nem ismeretes. Valószínűsíthető egy tartós, esetleg több alkalommal bekövetkezett betegeskedés. A következő, 1897/1898-as tanévről különös iskolai dokumentum maradt fenn: az „Any-

³² *Születési Jegyzék 1889–1890*, Budapesti Zsidó Hitközség Szertartási Osztálya III-23 286–561 N II. 342. [páros] oldal.

³³ Például a századvégen a Pécsi vezetéknevet választók korábban a következő neveket viselték: Paul, Péch, Pecszenka, Perl, Perlgrund, Perlgründ, Pietsch, Pischl, Pollák, Pospischill, Prohászka, Pujersz.

³⁴ Tóry Klára, *Pécsi József (1889–1956) élete és ritkán látott felvételei*. Magyar Fotográfusok Háza blog, 2019. január 22. Hozzáférés: 2020.04.05. <https://www.fotoklikk.eu/2019/01/22/pecsi-jozsef-1889-1956-elete-es-ritkan-latott-felvetelei-tory-klara-irasa/>.

³⁵ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) VIII. 368. b/26 – számozatlan oldalak.

³⁶ Valamennyi az 1895/96-os tanévre vonatkozó adat forrása: BFL VIII. 368. b/26 – számozatlan oldalak.

³⁷ BFL VIII. 368. b/27.

³⁸ Valamennyi az 1896/97-es tanévre vonatkozó adat forrása: BFL VIII. 368. b/27.

Budapest fővárosi VI. k. Lovag utca i elemi népiskola első osztályának												
Sorszám	A felvétel ideje			Tanuló neve	Születési éve és napja	Születési helye	Atyja vagy gyámja, ennek lakhelye és foglalkozása	Vallása	Anyanyelve	Általános osztályzata	Erlétségi magviselése	Szorgalma
	év	hó	nap									
"	"	"	"	Pécsi József	89 ápr. 5.	Budapest	Szabolcs vármegye Tócsai kőműves	Római	"	"	1	1

2. kép

Pécsi József tanulmányi eredménye az első elemiben, 1896. – BFL VIII. 368. b/26

könyv és osztályozás” szerint ugyanis Pécsi Józsefet, akinek ekkor a harmadik osztályba kellett volna járnia, 1897. szeptember 2-án az 50. sorszám alatt ismét a „II. b. fiú osztály”-ba vették fel. A születési évet ezúttal is elvették (1888), a születési hónapot és napot viszont helyesen jegyezték be. Az e tanévi eredmények rögzítésére szolgáló helyen betű szerint a következő szöveg olvasható: „Kimaradt 1898 január 17. én beteg lett.”³⁹ A betegség mibenlétéről pillanatnyilag nem ismerek dokumentumot. Nagy valószínűséggel a pótló vizsgálatok 1898 során megtörténtek, mert az 1898/99-es tanévben sor került a negyedik osztály elvégzésére.

A negyedik osztályt 60 tanuló kezdte meg és 50 fejezte be. Szeptemberben az anyakönyv 49. sorszáma alatt Pécsi József születésnapját elírták: április 5. szerepel a valóságos április 1. helyett.⁴⁰ Pécsi József tanulmányi teljesítménye ismét szerény lett. Csak *magyar és német olvasásban és rajzolásban* kapott egyes osztályzatot.

A szülői ambíciót jelzi, hogy a nem kiemelkedő negyedik osztályos teljesítmény után Pécsi József a VI. kerületi kir. főgimnáziumban folytatta tanulmányait. A tanulmányi eredmények nem igazolták a szülők vágyait. Nehezen eldönthető kérdés: az első elemista kitűnő kezdéshez képest bekövetkezett gyenge gimnáziumi teljesítmény a korábbi, elemi iskolai „megzuhanással”, vagy a kiskamasz kor változásaival magyarázható-e? A főgimnáziumban ugyanis az 1899/1900-as tanévben vallástánból megbukott, s a többi osztályzat között is több a hármás, mint a kettés. „A tanári testület záróértekezleti ítélete: Javító vizsgálatra bocsáttatik.”⁴¹ (Az Észrevételek rovatban ceruzás bejegyzés: „javított!”) A második osztályos folytatás 1900/1901-ben (C. osztály) nem járt bukással, összességében azonban ekkor is több a hármasa, mint kettése.⁴²

A főgimnázium harmadik (A) osztályában (1901/1902) következett be a tanulmányi mélypont, mivel Pécsi két tantárgyból, magyar nyelvből és földrajzból is megbukott: „A tanári testület záróértekezleti ítélete: osztályismétlésre utasíttatik.” E pillanatban nincs ismert dokumentum arról, milyen eljárások, események következtek a fenti döntést követően. Nyilvánvalóan eredményes instanciázás zajlott, mert a bizonyítvány „megjegyzések”

³⁹ BFL VIII. 368. b/28.

⁴⁰ BFL 368. b/30.

⁴¹ BFL VIII. 42. b. 2. 1899–1900, 0031.

⁴² BFL VIII. 42. b. 9. 1900–1901, 0027.

rovatában 1902. szeptember 1-jei dátum fölött a következő olvasható: „Az 1902. szept. 1. főig. 2423. sz. eng.-lyel tartott javító vizsgálaton a magyarból és földrajzból nyert osztályzatát elégségesre javította ki. Felsőbb osztályba léphet” – alatta igazgatói saját kezű aláírás és kerek bélyegző.⁴³

Pécsi József tehát megmenekült az osztályismétléstől.

Az 1902/1903-as tanévben, a főgimnáziumi negyedik (A) osztályban latin nyelvből és mennyiségtanból bukott meg. A 9/1903-as számú *Bizonyítvány* első bejegyzése: „vizsgálatlan”. Ennek magyarázata az „észrevételek” rovatban: „A rendes vizsgálatok idejében ragályos betegség miatt az iskolából el volt tiltva és 1903. szeptember hó 1-én pótvizsgát tett.”

A „pótló vizsgálatok” eredményei a *Bizonyítványban*: vallástan: elégséges; magyar nyelv: elégséges; német nyelv: jó; latin nyelv: elégséges; történelem: elégséges; természetrajz: elégséges; mennyiségtan: elégséges; rajzoló mértan: elégséges; írásbeli dolgozatok külső alakja: „elég rendes”; magaviselet: szabályszerű.⁴⁴ A főgimnáziumi negyedik osztályban tehát egy tantárgy kivételével (német nyelv: jó) szín elégséges minősítést kapott.

Valószínű, hogy a család megelégedte a bukásokkal tarkított főgimnáziumi pályafutást, mert a következő, 1903/1904-es tanévben Pécsi József a Budapesti Kereskedelmi Akadémia felsőkereskedelmi iskolájába lépett át. A felső kereskedelmi iskola háromévi „tanfolyamból” állt, ugyanannyi osztállyal, melyek az *alsó*-, *közép*- és *felső* osztály nevet viselték. A „felső kereskedelmi” a gyakorlatban *középfokú intézményt* jelentett. Mivel ebben az időszakban már érettségivel zárult, bizonyos tekintetben a (fő)gimnáziummal és/vagy a reáliskolával azonos elbírálás alá esett, de az itt érettségizettek kevesebb továbbtanulási lehetőséggel rendelkeztek; elsősorban kereskedelmi, (köz)gazdasági területen volt számukra lehetséges a felsőfokú képzés. Ilyen értelemben *Pécsi József számára az iskolaváltás (főgimnáziumból kereskedelmibe) perspektívaszűküléssel járt.*

Az 1904. június 2-án kelt *Bizonyítvány* szerint Pécsi József a felső kereskedelmi iskola *alsó* – vagyis első – „A” osztályában jobb eredményt ért el, mint teljes főgimnáziumi tanulmányai során. Igaz, hogy egy sor tantárgyból (vallástan, magyar nyelv, német nyelv, francia nyelv, kereskedelmi számtan, betűszámtan és mértan, természettan, vegytan, történelem) csak elégséget kapott, de „jó” minősítést nyert a kereskedelmi ismeretek, irodai munkálatok és a földrajz tantárgyakból – mint emlékezetes: földrajzból a gimnáziumban egyszer megbukott –, továbbá jelest kapott szépírásból. A nem kötelező tantárgyak között a gyorsírást „jó” eredménnyel zárta. *Bizonyára kitűnik, hogy a gyakorlati jellegű stúdiumok iránt rendelkezett jobb érzékkel.*

A párhuzamos „B” osztályba járt iskolatársként tűnt fel a dokumentumokban először Widder Frigyes neve, aki az anyakönyv szerint 1888. március 29-én született Budapesten (itt a születési időpont valószínűleg helyes, mert az érettségi bizonyítványában is ez szerepel). Az ő apja Widder F. Zsigmond utazó, a család lakóhelye: Teréz körút 38. Kankovszky Ervin megemlékezése szerint egykor Widder Frigyes tanította meg Pécsi Józsefet fényké-

⁴³ Valamennyi harmadik osztályos adat forrása: BFL VIII. 42. b. 17 1901–1902, 0032.

⁴⁴ Valamennyi, a főgimnáziumi IV. osztályra vonatkozó adat forrása: BFL VIII. 42. b. 24 1902–1903, 0028.

3. kép
Pécsi József érettségi bizonyítványa a Felsőkereskedelmi Iskolában, 1906. – BFL VIII. 141. b. 432. 368/1905/6 szám

és rendkívüli tantárgyaiból: vallásról: jó; természettan: elégséges; kereskedelmi ismeretek: jó; irodai munkálatok: jeles; szépirodalom: jeles; írásbeli dolgozatok külső alakja: igen rendes.⁴⁷ (3. kép)

Widder Frigyes az 1906. szeptember 13-ai anyakönyvi bejegyzés szerint a javító érettségi vizsgát elégséges minősítéssel abszolválta.⁴⁸

pezni.⁴⁵ – A barátság tartósságára jellemző, hogy sok évvel később ő lett Pécsi József esküvői tanúja.

Az 1904/1905-ös tanévben Pécsi József a középső „A” osztály tanulója. A közepesnek mondható kereskedelmi iskolai kezdés után ekkor ismét két tantárgyból (francia nyelv, jogi ismeretek) is megbukott. Emellett a földrajz kivételével („jó”) valamennyi tárgyból elégséges érdemjegyet ért el. Az 1905. szeptember 2-ai anyakönyvi bejegyzés szerint a javító vizsgákon francia nyelvből és jogi ismeretekből is elégségest kapott.⁴⁶

A Kereskedelmi Akadémia felső kereskedelmi iskolájában a felső (harmadik „A”) osztály (1905/1906) elvégzése után következett Pécsi József számára az érettségi. 1906-ban 45 érettségiző közül jelesen érett nyolc, jól 12 tanuló. „Megfelelt” 20 fő – közöttük Pécsi József. Az érettségien öten buktak meg, négyen több tárgyból is, Widder csak egy tárgyból. Öt tanuló valamennyi érettségi tantárgyat elégséges eredménnyel teljesítette, egyikük Pécsi József. Az érettségi bizonyítvány szerint Pécsi előmenetele az iskola egyéb rendes

⁴⁵ KANKOVSKY ERVIN, „Widder Frigyes”, *Fotóművészeti Hírek* 17, 5. sz. (1936), 112.
⁴⁶ BFL VIII. 141. b. 417. 192/1904/5 szám.
⁴⁷ BFL VIII. 141. b. 432. 368/1905/6 szám.
⁴⁸ BFL VIII. 141. b. 432. 385/1905/6 szám.

Stadt München um 1900 / München városa 1900 körül

„München tündökölt. Az ég kékselyem kárpitja sugárzón feszült a pompázó terek és fehér oszlopocsarnokok, az ókort visszaálmódó emlékművek és barokk templomok, a szökőkutak, paloták és parkok fölé, s a főváros széles és derűs, sok zölddel szegélyezett, arányos távlatai június első szép napjának napsugárködében derengtek.” Így kezdődött a „Gladius Dei” című Thomas Mann-novella. Mann 1894-ben, 19 éves korában ment Münchenbe, már a város polgáraként élte meg az ott befejezett *Buddenbrook-ház* rendkívüli sikerét.

A schwabingi művésznegyedben élő író északi városrészként interpretálta azt a helyszínt, ahol „...az embereket nemigen kergeti és emészti a pénzhajszja, életük kellemes modorban folyik”, „mindenki szívvel lélekkel áldoz a vonal, a dísz, a forma, az érzékek, a szépség hitvallásának”.⁴⁹ A színházban Machiavelli *Mandragoráját* adják. Az egyik műkereskedés kirakatába kitett festmény-fényképmásolat előtt, amely *barnásvörös* színben pompázva óarany keretben áll, nagyszámú érdeklődő gyűlik össze. A kirakati képen a Madonna látható karján a gyermekkel, de a helyi viszonyokban jártas két bohém fiatalember néző az istenanya modelljét egy ismert *masamóddal* azonosítja, ami frivol megjegyzésekre ad alkalmat. Ezek hallatán a nézők között némán álló, fejét csuklyába burkoló Hieronymus (a középkori Girolamo Savonarola – ezúttal 1902-ben) haragra gerjed, s pár napi vívódást követően a kép eltávolítását, megsemmisítését követeli a kereskedőtől, aki némi vita után egy izomkolosszus segédjével kidobtatja őt. Az ajtón kívülre került Hieronymus látomásában ekkor a kereskedés előtti téren mindenholnan összegyűjtve égő máglyára kerülnek a *világ hívságai* (mint az egykor Savonarola felhívása nyomán Firenzében történt), s a város fölött lángpallos formájában megjelenik a *Gladius Dei*.⁵⁰

A Thomas Mann által oly érzékletesen megrajzolt atmoszféra, amelybe az ifjú Pécsi József rövidesen bekerült, több tényező együttes hatására alakult ki. A 19–20. század fordulóján München más európai nagyvárosokhoz hasonlóan a dinamikus növekedés korszakát élte.⁵¹ 1890-ben 350 594, 1900-ban 499 932, 1905-ben 538 983 lakosa volt.⁵²

1900-ban a müncheni lakosok valamivel több, mint fele nem helybeli születésű volt, hanem a Bajor Királyság vidéki területeiről származott. Ez München szívóhatásának, vonzásának világos bizonyítéka. – A belső gyarapodást tekintve megemlítendő, hogy dr. Alfred Pringsheim, a müncheni Egyetem Wagner-kedvelő matematikaprofesszorának, Thomas Mann későbbi apósának kalendáriumi bejegyzése szerint „Münchenben évente

⁴⁹ Thomas MANN, „Gladius Dei”, ford. Lányi Viktor, in Thomas MANN, *Elbeszélések, próza*, Thomas Mann Művei, 2 (Budapest: Magyar Helikon, 1968), 215–279, 215, 218.

⁵⁰ A német Hieronymus az olasz Girolamo (a magyar Jeromos) megfelelője. Olasz életrajzírója szerint „1492 ádventjének egyik éjszakáján [Girolamo] Savonarola azt álmodta, hogy megnyílik az ég s megjelenik egy kéz, mely kardot tart, rajta e felírással: »Gladius Domini super terram cito et velociter.« (Az Isten kardja sujtja [sic!] hamar és gyorsan a földet.)” Piero MISCIATELLI, *Savonarola*, ford. HUSZTINÉ RÉVHEGYI Rózsa (Budapest: Szent István-Társulat, 1936), 78.

⁵¹ Az összehasonlításhoz jó alapot nyújt egy közelmúltban megjelent nagyszabású történeti feldolgozás: Friedrich LENGGER, *Metropolen der Moderne: Eine europäische Stadtgeschichte seit 1850* (München: Verlag C. H. Beck, 2013).

⁵² *Statistisches Jahrbuch für das Königreich Bayern 1909* (München: K. Statistischen Landesamt, 1909), 18.

több ezer gyerek születik házasságon kívül”.⁵³ A korabeli hivatalos statisztikák jelzik: a matematikus szakmájához illően precíz volt.⁵⁴ 1900-ban a müncheni élveszületettek között 25,8% volt a házasságon kívül született gyermekek aránya.

A müncheni *Gründerzeit* alapvetően Luitpold (1821–1912) *Prinzregent von Bayern* uralkodásának idejére (1886–1912) esett. A Wittelsbach-ház királyt helyettesítő régenshercegének éveit a városfejlesztés és a művészetpártolás határozott szándéka jellemezte – bár a herceg korábban katonai pályán indult.

A művészetek és a sör városaként ekkor emlegetett Münchent (4. a–c. kép) gyakran az „Isar menti Athén” metaforával is illették. Méltán. Nagy múltú művészeti akadémiaja (5. kép) Bajorország határain túl is híres volt.

4. a–c. kép

München, Marienplatz, képes levelezőlap, 1900 k., München, Glyptothek, képes levelezőlap, 1900 k.,
Üdvözlét Münchenből a sör városából, képes levelezőlap, 1900 k.

⁵³ Inge és Walter JENS, *Frau Thomas Mann: Katharina Pringsheim élete*, ford. BLASCHTIK Éva (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2006), 29.

⁵⁴ A születések száma Münchenben 1900-ban 18 188, ebből házasságon kívüli 4749; 1904-ben 17 615, ebből házasságon kívüli 4445; 1910-ben 14 325, ebből házasságon kívüli 4284. – *Statistisches Jahrbuch für das Königreich Bayern*, Hg. K. Statistischen Bureau (München: Kommissionsverlag der J. Lindauer'schen Buchhandlung, 1901), 38–39. (hg. K. Statistischen Bureau, J. Lindauer'schen Buchhandlung 1905), 39–40. (K. Statistischen Landesamt, der J. Lindauer'schen Buchhandlung, 1911), 48–49.

5. kép
Müncheni Művészeti Akadémia,
képes levelezőlap, 1900 k.

William Konrad Röntgen (1845–1923), a róla elnevezett sugarak felfedezője a bajor kormány meghívására 1900-ban lett a müncheni egyetem professzora. Felfedezéséért a város lakójaként kapta meg 1901-ben az első fizikai Nobel-díjat. Bár 1904-től gyakorlatilag visszavonult a közéletől, és vidékre költözött, 1923-ban Münchenben hunyt el.⁵⁵

A berlini születésű Paul Heyse író (1830–1914) II. Maximilian bajor király hívására és apanázsával 1854-től lakott Münchenben, ahol írófejedelemként tisztelték. Ő lett a német szépirodalom első Nobel-díjasa és a város díszpolgára 1910-ben. Az utókor értékelése szerint Heysének ugyan „...minden technikai tudása, artisztikus stílisművészete ellenére sem sikerült az igazán művészi helyzet- és jellemformálás: tollából mindössze egy-egy frappáns ötletre, színpompás leírásra, kellemes, sima csevegő tónusra futotta”⁵⁶ – tekintélyes mennyiségű, sokoldalú munkásságával azonban hozzájárult a város ragyogásához.

A képzőművészet primátusa a századfordulón egyértelmű tény volt Münchenben. A régi és a közelebbi múltat jeles intézmények közvetítették a városlakók és az odalátogatók számára.

Az 1836-tól működő Alte Pinakothek (6. kép) közismerten a világ egyik legjelentősebb képzőművészeti gyűjteményét birtokolja. Egy 1904-es katalógusból⁵⁷ érdemes felidézni, hogy az óriási műkincsgyűjtemény mely alkotói ragadhatták meg az ifjú fotográfus Pécsei József figyelmét (az ezzel kapcsolatos iskolai szervezeti vonatkozásokat a következő fejezetben részletezem). „A korai renaissance olasz, német és németalföldi mesterei már bő tanulmányi anyaga a fényképezési ábrázolás megnemesítésének” – írta Pécsei később még többször idézendő alpművében.⁵⁸ Lehet, hogy véletlen, de megemlítenő, hogy a következő mondat Pécsei által hivatkozott első két mestere – Fra Filippo

⁵⁵ Hans LEICHT, *Wilhelm Conrad Röntgen* (München: Ehrenwirth, 1994).

⁵⁶ HALÁSZ Előd, *A német irodalom története*, második bőv. és jav. kiad. (Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1987), [589.]

⁵⁷ *Katalog der Gemälde-Sammlung der kgl. Älteren Pinakothek in München* (München: Verlagsanstalt F. Bruckmann A. G., 1904).

⁵⁸ PÉCSI József, *A fényképező művészete: Műmellékletekkel* (Budapest: A Fény, 1917), 17.

6. kép
München, Alte Pinakothek, képes levelezőlap,
1900 k.

Lippi és [Sandro] Botticelli – képei egy *műmellékleti lap két oldalán* követik egymást a fentebb idézett katalógusban...⁵⁹

Az Alte Pinakothekben láthatta az ifjú fotográfusnövendék Albrecht Dürer számos művét is. Ő úgy fogalmazott, hogy Dürer képei a fényképező művészi kultúráját gazdagítják. „Portréi és portrérájai a tónus és a rajz finomságának legértékesebb megnyilvánulásai. Csak aranyfűrtös müncheni és bámulatosan előkelő tónusú madridi önarcképeit emeljük ki számos remekművei közül” – írta Pécsi.⁶⁰ „Das blonde Lockenhaar fällt tief auf die Schultern herab...” – olvashatjuk az idézett *katalógus* műtárgyleírásában.⁶¹

1853-ban nyílt meg a Neue Pinakothek. Milyen műveket láthatott Pécsi József fotográfusnaként ennek gyűjteményében? „Wilhelm Trübner, Max Liebermann, Slevogt, Fritz von Uhde a francia impresszionizmus hatása alatt fejlődtek érdekes egyéniségekké. Ők a modern német művészet legkimagaslóbb alakjai” – vélekedett Pécsi.⁶²

A müncheni Glaspalast az 1851-es londoni világkiállításra készült elődjét, a Crystal Palace-t követve 1854-ben nyílt meg. (7. kép)

Tervezője, August von Voit (1801–1870) a müncheni akadémián tanult – az ő tervei alapján készült a Neue Pinakothek is. Voit 1841-től az akadémia tanáraként működött. A Glaspalast kezdetben általános kiállítási célokat szolgált, a századvégtől azonban már a képzőművészetek otthona lett.

A Bajor Nemzeti Múzeum 1900. szeptember 29-én nyílt meg a Prinzregenstraßen.⁶³ (8. kép) Ez a múzeum különösen kedvelt volt Pécsi József fotográfusképző intézménye számára (mint arról a későbbiekben részletesen lesz szó, az iskola ugyancsak 1900 őszén nyitotta meg kapuit); az 1908/1909-es tanévben Pécsi osztálya háromszor is járt szervezett látogatáson a Nemzeti Múzeumban.

Az alagsori 84–92. számú termekben parasztszobák és népművészeti produktumok kaptak helyet. Véletlennek tekinthető-e, hogy Pécsi itt már többször idézett kis könyve az ún. „magas” művészetek tárgyalása előtt a népművészeti értékeket méltatja?

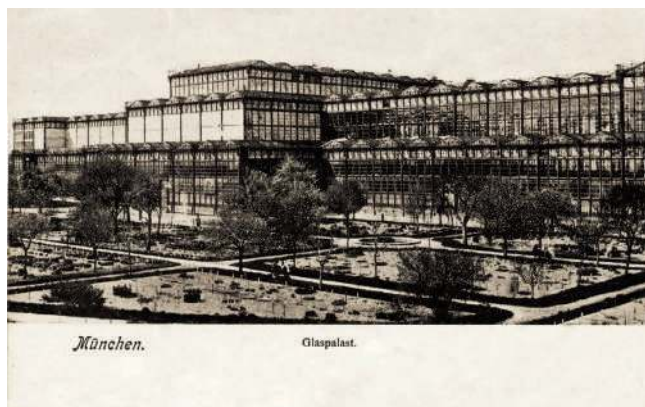
⁵⁹ *Katalog der Gemälde-Sammlung...*, a 218. oldal utáni műmelléklet-tábla.

⁶⁰ PÉCSI, „A fényképező művészete”, 1917, 20.

⁶¹ *Katalog der Gemälde-Sammlung...*, 57.

⁶² PÉCSI, „A fényképező művészete”, 1917, 29.

⁶³ „Bayerisches Nationalmuseum”, in *Handbuch der kunst- und kulturgeschichtlichen Sammlungen*, hg. Renate EIKELMANN (München: Hirmer Verlag GmbH, 2008), 8.

7. kép
München, Glaspalast,
képes levelezőlap, 1900 k.

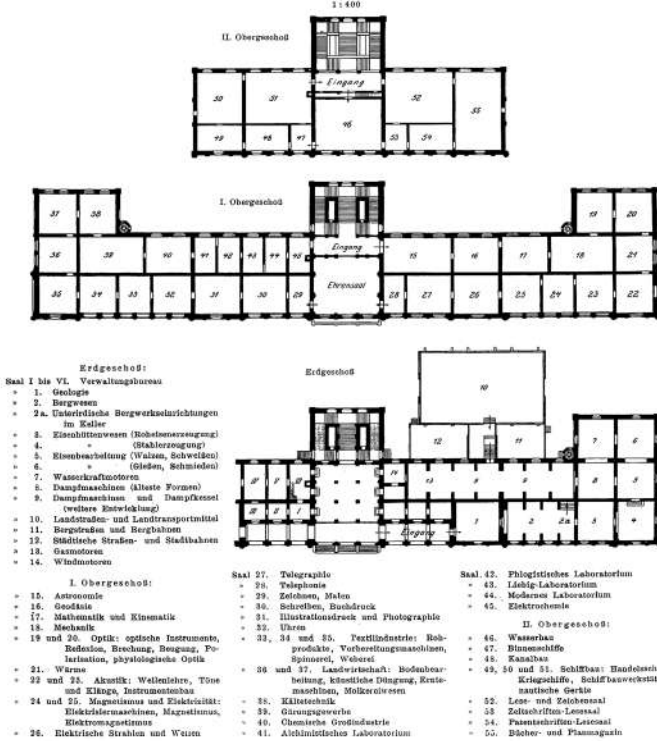
8. kép
Bajor Nemzeti Múzeum,
képes levelezőlap, 1911

Pécsi Józsefnél többek között ezt olvashatjuk: „különösen a reliefek felépítésének gondolatmenetét kell a fényképezőnek követnie. A reliefen a művész mondanivalójának tömör koncentrációja tűnik fel, s ez a fényképezőnek is a legszebb hitvallása. A domború [valószínűleg sajtóhiba – itt inkább a *dombormű* szónak kellene állnia – A. B.] alakjai nyugodt háttérrel kívánnak, s a teret a lehető leggazdaságosabban töltik be, ezért keltenek oly zárt és dekoratív hatást.”⁶⁴ Ha e gondolatok mögé megidézzük a Bajor Nemzeti Múzeumban látható, az asszonyokat Krisztus sírjánál és Krisztus mennybemenetelét (ún. *Reidersche Tafel*, 400 k.), vagy a Krisztus keresztre feszítését és az asszonyokat a sírnál ugyancsak egy elefántcsont reliefen megformáló kompozíciót (870 k.), akkor láthatjuk, hogy a reliefekről való gondolkodáshoz a fotográfusnövendék szintén rendelkezett klasszikus múzeumi élményekkel.

⁶⁴ PÉCSI, „A fényképező művészete”, 1917, 33.

Fig. 1 bis 3 Grundriß der Museumskern.

9. kép

Deutsches Museum, alaprajz, 1907, in Conrad MATSCHOß, *Ein Besuch im Deutschen Museum in München* (Berlin: Sonderabdruck des Vereins deutscher Ingenieure, Jahrgang 1907)

A város a természettudomány és a technika területén is kínált átfogó történeti tájékozódási lehetőséget. A müncheni Deutsches Museum 1906-ban nyitotta meg kapuit a nagyközönség számára. Egy – a mi szempontunkból fontos – 1907-ben keletkezett forrás a benne közölt alaprajz által precíz, átfogó képet ad az intézmény valamennyi épületeréről, s az ott látható, a múzeum egész profilját szemléltető kiállításokról.⁶⁵ (9. kép) A múzeumba ellátogató fotográfusnövendékek – közöttük Pécsi József – egykor e helyszíneken ezeket a tárlatokat láthatták. Egy befogadói szempontból igen szerencsés életkorban nemzetközi kitekintésben is egyedülálló komplex technika- és tudománytörténeti ismeretszerzésben lehetett részük.

⁶⁵ Conrad MATSCHOSS, *Ein Besuch im Deutschen Museum in München* (Berlin: Sonderabdruck des Vereins deutscher Ingenieure, Jahrgang 1907).

Csak néhány témát kiemelve: a földszinten a geológia, a bányászat, a vaskohászat, a vasmunkásság, vízierőmotorok, gőzgépek, gőzkazánok, országúti szállítóeszközök, hegyutak és hegyivásutak képei, városi közlekedési eszközök, szélmotorok várták a látogatókat. – A múzeumpedagógia mint önálló diszciplína annak idején még nem létezett, de az egy természettudományi/műszaki szempontból amatőr számára is érzékelhető, hogy a múzeum tervezői logikus koncepció alapján alkották meg ezt a kiállítási egységet.

Az első emelet a csillagászati bemutatóval kezdődött. Ezt a geodézia, a matematika, a kinematika és a mechanika követte. Két terem kapott az optika, amely bizonyára a fotográfusnövendékek nagyobb érdeklődésére tarthatott számot. Ismerjük e szakterület belső tagolását is: optikai eszközök, visszaverődés, visszatükröződés (a fény esetében), a fénytörés, az elhajlás (difrakció), polarizáció. Egy terem a hőtani ismereteket mutatta be. Az akusztika két termében a hullámtan (hullálmélelet), a hangtan, a hangzás és az ezekkel kapcsolatos eszközök álltak a kiállítás homlokterében. Hosszú lenne a további felsorolás, a mi szempontunkból kiemelendő, hogy az illusztrációnyomtatásnak és a fotográfiának egy terme volt.

A második emeleten volt a legkevesebb – szám szerint tíz – kiállítóterem. Itt a vízépítés, a belvízi hajózás, a csatornaépítés és a hajóépítés szerepelt. Itt kaptak helyet az olvasó- és rajzterem, a folyóirat-olvasó, a szabadalmak olvasóterme, valamint a könyv- és tervrajzraktár.

A kortárs kulturális, művészeti élet nem kevésbé volt gazdag és sokrétű, mint a múltidézés a századeleji Münchenben. Ennek középpontjában minden bizonnyal a müncheni szecesszió állt, amelyről a jelen keretek között még vázlatosan is meddő kísérlet lenne írni. Az újabb feldolgozások közül kiemelkednek annak a katalógusnak a tanulmányai, amelyek a 2008 nyarán első ízben a *Die Münchner Secession 1892–1914* című kiállítás alkalmából jelentek meg.⁶⁶ Az 1893-tól a szecesszió jegyében létrejött kiállítások nyomán elmondható, hogy az 1908-ban Münchenbe érkező Pécsi József a stílus virágkorának eredményeit ismerhette meg.

A *Münchner Secession* alapító tagjai, például Lovis Corinth (1858–1925), Hugo von Habermann (1849–1929), a már említett Fritz von Uhde mellett hosszabb-rövidebb ideig a városban éltek a képzőművészet olyan jeles képviselői, mint Vaszilij Kandinszkij (1866–1944), Paul Klee (1879–1940), Franz von Lenbach (1836–1904) – ma a Lenbachhaus a Luisenstraßen művészeti múzeumként funkcionál –, Max Liebermann (1847–1935), Franz Marck (1880–1916), Franz Stuck (1863–1928). A sokoldalú képzőművész Stuck egyik alkotása, a Villa Stuck, amely 1897–98-ban épült a Prinzregensstraßen, jelenleg ugyancsak egy múzeumnak ad otthont.

Külön érdemes itt megemlékezni egy olyan személyiségről, aki *első közelítésben* festőként jelenik meg, ő a későbbiekben e tanulmány egyik központi alakja lesz. A német szülőltől származó Frank Eugene Smith 1865-ben született New Yorkban, majd visszatért ősei földjére. 1886-tól 1894-ig festőnövendék a müncheni akadémián. Ezt követően ismét Amerikában élt, és fotográfusként is működött, kiállított New Yorkban, a Camera Clubban. 1901-től ismét Münchenben dolgozott. Itteni fotográfusi és tanári munkásságával a következő fejezetben foglalkozom.

---

⁶⁶ *Die Münchner Secession 1892–1914*, Hg. Michael BUHRS (München: Edition Minerva, 2008).

10. kép
Simplicissimus, 1909. 18. sz.

11. kép
Jugend, 1910. 10. sz.

A pezsgő kulturális, művészeti élet fontos fórumai voltak a müncheni kortárs sajtóorgánumok is.

A *Simplicissimus* című satírikus heti képeslap 1896 tavaszán indult művészeti, szépirodalmi fórumként. (10. kép) Egyre inkább az éles humor jellemezte. Kiadója a rövid pályafutása alatt igen hatékonyan dolgozó Albert Langen (1869–1909) volt. A lap, amely egyfelől a bajor kedély kedvező talajában gyökerezett, másfelől jó kölcsönhatásban maga is dúsította azt, mélységes, főként grafikailag kifejezett iróniával közelített kora társadalmi, politikai életéhez. A szerkesztőség megnyert magának egy sor neves író és képzőművészt. Frank Wedekind (1864–1918) drámaíró és költőt, az expresszionista irodalmi iskola atyját, aki 1889-től élt Münchenben, egy *Simplicissimus*ban megjelent verse miatt ítélték börtönre felségsértés címén. Langen mellett az alapító társ, a képzőművész Thomas Theodor Heine (1867–1948) vitte a lapot, aki ugyancsak 1889-től volt müncheni lakos.

Az alcíme szerint „a művészet és az élet” képes hetilapját, a *Jugend*t 1896-tól adta ki a Georg Hirth Kiadó Münchenben, Fritz von Ostini szerkesztésében. (11. kép) Ostini (1861–1927), aki a helybeli képzőművészeti akadémián is tanult, a későbbiekben számos művészről írt monográfiát. A *Jugend* gazdája a századforduló éveiben számos, már akkor jó nevű író szolgáltattak meg lapjukban, mint Otto Erich Hartleben, Wilhel Raabe, Paul Heyse – akiről fentebb már esett szó –, és jeles képzőművészekről – A. Böcklintől Franz von Lenbachon és Max Klingerrel át Fritz von Uhdéig – közöltek illusztrációkat. A *Jugend* a századelőn már meghatározó jelentőségű művészeti, kulturális fórum volt Münchenben.

12. kép
Die Insel, 1900. 1. sz.

A Leopoldstraße 4. szám alatt, Alfred Walter Heymel (1878–1914) lakásán szerkesztett *Die Insel* (12. kép) az „Ästhetisch-belletristische Monatschrift mit Bildbeilage” alcímet viselte. Az itt publikáló alkotók hosszú sorából most csak néhány nevet emelek ki: Andre Gide, Maurice Materlinck, Heinrich Mann, Edgar Allan Poe, Rainer Maria Rilke, August Strindberg, Paul Verlaine, Frank Wedekind, Oscar Wilde, William Butler Yeats.

A 19–20. század fordulóján München színessége mai terminológiával szólva a *szivárvány színeinek*⁶⁷ skálájával is bővült. Ha valaki napjainkban megnézi a berlini Schwules Museum kiállítását,⁶⁸ láthatja, hogy az ott bemutatott dokumentumok az egykori *Hof-Atelier Elvira* elnevezésű müncheni intézményre is utalnak. Nem indokolatlanul. A fotóműtermet ugyanis a tanítónői és színész alapképzettségű Anita Augspurg (1857–1943) és élettársa, Sophia Goudstikker (1865–1924) hozta létre 1887-ben (Goudstikker eredetileg festészetet tanult). Hirdetésük szerint a Von-der-Tannstraße 15. szám alatti első műtermük specialitása a gyermekfényképezés volt – a vállalkozók lakása is ebben az épületben volt. Anita Augspurg színészi előélete

folytán a *kundschaftok* köre színésznőkkel, színészekkel bővült, a műterem rövidesen széles körű népszerűsége tett szert.⁶⁹

A fotóműterem új épületét (1898), a müncheni szecesszió emblemikus alkotását August Endell, a korszak neves építész és iparművésze (1871–1925) tervezte. Endell 1892 és 1901 között lakott Münchenben. A műteremház főhomlokzatát díszítő színes sarkányábrázolás a régi germán és a keleti ornamentika motívumainak ötvözeteként a maga idejében nagy feltűnést keltett. Művészettörténeti jelentőségének egyik bizonyossága, hogy ez látható a müncheni szecesszióról a közelmúltban megjelent könyv borítóján is.⁷⁰ Az *Atelier Elvirát* sajátos külső és belső építészeti kiképzése mellett egyedi tervezésű, szecessziós ihletésű bútorzattal rendezték be – ennek következményeire e tanulmány negyedik fejezetében térek majd vissza. Sophia Goudstikker 1898 júniusában elnyerte

⁶⁷ A szivárványzászlót a melegidentitás szimbólumaként az amerikai Gilbert Baker alkotta meg 1978-ban (eredetileg nyolc színből állt).

⁶⁸ A Mehringdamm 61. szám alatt lévő intézmény zsebkönyv méretű katalógusa átfogó képet nyújt a 2004. december 6. óta működő múzeum profiljáról. – Andreas STEINWEILER, *Selbstbewusstsein und Beharrlichkeit: Zweihundert Jahre Geschichte* (Berlin: Schwules Museum, 2004).

⁶⁹ *Hof-Atelier Elvira: 1887–1928: Ästheten, Emanzen, Aristokraten*, hg. Rudolf HERZ und Brigitte BRUNS (München: Fotomuseum im Münchner Stadtmuseum, 1985), 63–66.

⁷⁰ Bernd MOLLENHAUER, *Jugendstil in München* (München: Hirschkäfer-Verlag, 2014).

a „Bajor királyi fotográfusnő” címet.⁷¹ Az intézmény rövidesen túlnőtt eredeti funkcióján: a városi társasági és művészeti élet találkozóhelyévé is vált.

1908-ban, Pécsi József Münchenbe érkezésének évében a műterem vezetését Emma Pförtner-Uibeleisen (1880–1928) vette át, aki két évtizeden keresztül vitte az intézményt. Az új vezető a Pécsi Józsefnek is képzést nyújtó intézet egyik legkorábbi női hallgatója volt, és 1905-ben ott végzett a műterembe 1908-ban kerülő Viktor Knollmüller (1889–1971) is.⁷² A fentiek folytán – bár erre tételes forrást jelenleg nem ismerek – reálisan feltételezhető, hogy látogatóként Pécsi József is megfordult az Atelier Elvira épületében.

Az iskola, az iskolai évek

1908. augusztus 29-ei aláírással kelt Budapesten az a jelentkezési formanyomtatvány (*Anmeldung*), amelyen Pécsi Sámuel Budapest, VI., Teréz körút 15. cím alatti lakos aláírásával igazolta, hogy fiát, Pécsi Józsefet a *Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck u. Gravüre zu München* képző intézet (*Bildungsanstalt*) első osztályába bejelenti.⁷³ (13. kép) Egy másik, már Münchenben keletkezett dokumentum a következményről tanúskodik: a fotográfusképzőben személyi lapot fektettek fel Pécsi Józsefről, mely szerint 1908. szeptember 15-től az ún. téli szemeszter tanulója lett.⁷⁴ (14. kép)

Miért a müncheni intézményre esett Pécsiék választása? Miért nem a közelebbi és régebben működő bécsi fotográfusképzőbe, a Monarchia fővárosába küldték a 19 éves fiatalembert? Hiteles dokumentumok híján csak föltételezni lehet, hogy ez Hoffmann Viktor tanácsára történt. Hoffmann jó kapcsolatot ápolt a müncheniekkel. Amikor 1911-ben – már Pécsi József tanulmányainak befejezése után – a *Lehr- und Versuchsanstalt* új épületbe költözött, Magyarországról a kultuszminisztérium képviselőjében május 9-én Hoffmann Viktor vett részt az avatóünnepségen. Az átadásról Hoffmann be is számolt *A Fény* hasábjain.⁷⁵

Itt kell legalább vázlatosan szólni Hoffmann Viktornak a hazai fotókultúrában betöltött szerepéről, ez eddig kimaradt fotótörténet-írásunkból.

Az ő közéleti szerepléséről az első tudósítások 1903-tól magántisztviselői minőségében szóltak. A Magántisztviselők Otthona 1903. április 15-ei közgyűlésén a tisztikarba egyik titkárnak Hoffmann Viktort választották.⁷⁶ A Magyar Amatőrfényképezők Országos Szövetsége (MAOSZ) az arisztokratikus Photo-Club ellenében a fotóélet pogárosodásának első szervezeteként jött létre 1905 végén. A szövetség egyik megalapítója, aktivistája Hoffmann Viktor volt.

A MAOSZ első országos kiállítása 1906. június 21-én zárult. „A kiállítás minden várakozáson felül úgy erkölcsileg, mind anyagilag igen jól sikerült. Különös elismerés illeti [...]

⁷¹ *Hof-Atelier Elvira: 1887–1928...*, 75.

⁷² *Lehrjahre Lichtjahre...*, 54., 262.

⁷³ *Anmeldung* – Bayerisches Hauptstaatsarchiv (a továbbiakban: BayAStA) Staatliche Fachakademie für Fotodesign 115_0002

⁷⁴ *Personalbogen* – BayAStA Staatliche Fachakademie für Fotodesign 115_0001.

⁷⁵ HOFFMANN Viktor, „Müncheni levél: München, 1911. május 10-én”, *A Fény* 6, 1. sz. (1911): 131–137.; 2. sz. 155–160.

⁷⁶ „A Magántisztviselők Otthona...”, *Pesti Napló* 1903. ápr. 24., 13.

Abteilung 1: Photographie.

Anmeldung

Schüler Georg Heinrich Emmerich
 Hauptort Wiesbaden
 zum Besuche der
Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck u. Gravüre zu München
(für die Bay. Staatsregierung unter. Staatsgewalt)
der Abteilung 1.

Nach Genehmigung des Anstalt-Staates richte ich hiermit an —
 einzu- nehmen — zum Besuche der Anstalt als Schüler —
Ausgaben: der—

Name des Anstaltsleitenden:
(Wohnort und Vorkennzeichen)
Prof. Dr. J. Hoffmann
 in Wiesbaden
 Geboren am 1. April 1879
 in Wiesbaden
 in Wiesbaden
 Beruf Photograph
 Staatsangehörigkeit Bayern
 Religion evangelisch
 Stand des Vaters oder Vormundes:
Lehrer
 Adresse des Vaters oder Vormundes:
Wiesbaden, Markt 16
 Datum des Eintrags (für Anstalt):
15. September 1907

Wäre die Schül. Besuche bei 11 Gymnasien in Wiesbaden
 Gymnasien: 1. Friedrich-Wilhelm
2. Heinrich-Alexander (Königstr.)
 Hat d. mehr besuchte als Anstalt oder ein
 Anstalt besucht? nein
 Woher ging in Anstalt? Wiesbaden
 in der Anstalt? nein
 Jahr 1907
 MMW-Verhältnis: Lehr- und Versuchsanstalt
 Ist Beschäftigung nach Eintrag, Finanz-Gesetz
 vorhanden? nein
 Datum des Eintrags (für Anstalt):
15. September 1907

Die notwendigen Anmeldepapiere: Abgabe-Scheinbogen, Lehrscheinbogen,
 Bewilligung des Vaters oder Vormundes (siehe Seite 3 des Schemas) liegen hier
 bei — sende ich bei 15. September 1907
 Ort Wiesbaden am 15. August 1907
 Der Vater des Anmeldenden: Georg Heinrich Emmerich
 Der Vorstand der Anstalt: Georg Heinrich Emmerich

In Fülle der reinsten Gerechtigkeit und
 Überzeugung unterschrieben von der Anstaltsleitung.

LEHRANSTALT FÜR PHOTOGRAPHIE, CHEMIGRAPHIE,
 LICHTDRUCK UND GRAVÜRE ZU MÜNCHEN.

Leg.-Karte Nr. _____

Personalbogen.

Vor- u. Zuname: Georg Heinrich Emmerich
 besucht die Anstalt als: Schüler
 Geburtsort: Wiesbaden Mag. od. Bez.-Anst.: _____ Staat: Bayern
 Heimat (od. Staatsangehörigkeit): Bayern
 Kindegattung: einmalig
 Gewerbe besucht vor frühere Eintritte:
 a) Schule 11 Gymnasien in Wiesbaden Mr. _____
 b) Arbeiter _____ Jr. _____ Mr. _____

Militärpflicht:
 a) Einjährig Freiwilliger _____
 b) Sonstige Militärdienstliche Stellung: _____

Ehren:
 Name, Stand: J. Hoffmann, Lehrer
 Wohnort: Wiesbaden, Markt 16

Eintritt in die Lehranstalt:
 am: 15. September 1907 von: Wiesbaden
 Austritt am:
 a) freiwillig: _____
 b) abgeschrieben: _____
 c) ausgeschiedener: _____

Allgemeine Bemerkungen
(Zeugnisse, Diplome)

BayrStA
 Reich-Fachschule
 für Photographie 115

13–14. kép

Személyi lap – BayAstA Staatliche Fachakademie für Fotodesign 115, Georg Heinrich Emmerich kézikönyve, Wiesbaden, 1904

Hoffmann Viktor titkárt a rendezés terhes munkájának fáradhatatlan végzéséért.⁷⁷ Az 1907. évi első rendes közgyűlésen a zárszámadást és a költségvetést Hoffmann Viktor terjesztette elő. A tisztújítás nyomán az egyik titkár ismét Hoffmann Viktor lett.⁷⁸ „A Magyar Amatőrök Országos Szövetsége e hó 31-én [1907. március] nyitja meg országos amatőr-fénykép kiállítását. [...] A jury előadói Balogh Rudolf és Hajdu-Hoffmann Viktor.”⁷⁹ – Itt fordult elő először – és úgy tűnik, utóljára –, hogy Hoffmann Viktor követte volna az akkortájt gyakori névmagyarosítások gyakorlatát.

*

A müncheni intézmény 1900. október 15-én nyílt meg a Rennbahnstraße (a későbbi Martin-Greif-Straße) 11. szám alatt egy korábbi népiskola épületében. Akkor mindössze hat helyiség állt a képzés rendelkezésére, összesen 70 m²-en.⁸⁰

⁷⁷ „Az országos fénykéпкиállítás”, *Pesti Hírlap* 1906. jún. 23., 8.

⁷⁸ „A Magyar Amatőrök Országos Szövetsége...” *Budapesti Hírlap* 1907. 67. sz. 15.

⁷⁹ „Művészi fénykéпкиállítás”, *Pesti Hírlap* 1907. márc. 28., 6.

⁸⁰ [Georg Heinrich] EMMERICH, „Rückblick und Ausblick” in *Jahrbuch der Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre zu München*, München, saját kiadás, 1909. 5.

15. kép
Georg Heinrich Emmerich kézikönyve, Wiesbaden, 1904

Az intézmény alapító igazgatója, Georg Heinrich Emmerich (Frankfurt am Main, 1870. március 18. – München, 1923. október 19.) reáliskolát végzett, majd elektrotechnikus lett. Érdeklődése 1890 táján fordult a fotográfia felé. Fotóciikk-kereskedőként dolgozott, 1893-tól kiadott egy kis havi folyóiratot *Die Kamera* címmel, és szakmai publikációs tevékenységet is folytatott. 1894-ben megalapította az *Allgemeine Photographen Zeitung* című lapot. Mind Németországban, mind külföldön a fotóélet aktív szervezőjeként a kilencvenes évek elején már fölvetette egy fotográfusképző megalapításának gondolatát.⁸¹ 1904-ben a *Photographische Kunst* (München, 1902. május – 1917. március) és a *Jahrbuch des Photographen* (1903–1905) kiadója, a Süddeutscher Photographen-Verein tiszteletbeli tagja és aranyérem-kitüntetettje, Bajorország Fényképszakértő Egyesületének tagja, az 1899-es stuttgarti, az 1901-es drezdai és az 1903-as mainzi kiállítás zsűritagja, a Königl. Württemb. Friedrich-Orden II. osztályának lovagja. Mire Pécsi József Münchenbe került, az igazgatónak 1904-ben már megjelent egy terjedelmes fototechnikai kézikönyve, *Werkstatt der Photographen: Ein Handbuch für Photographen und Reproduktionstechniker* címmel, 12 táblával és 255 ábrával.⁸² (15. kép) 1910-ben Emmerich egy fotólexikont is jegyzett.⁸³

⁸¹ „EMMERICH Georg Heinrich” – BayHStA Staatliche Fachakademie für Fotodesign 336.

⁸² G[eorg] H[einrich] EMMERICH, *Werkstatt der Photographen: Ein Handbuch für Photographen und Reproduktionstechniker* (Wiesbaden: Otto Némnitz Verlag, 1904), címloldal.

⁸³ G[eorg] H[einrich] EMMERICH, *Lexikon für Photographie und Reproduktionstechnik* (Wien–Leipzig: Hartleben, 1910)

A fotográfusképző – jogörököse ma *Staatliche Fachakademie für Fotodesign München* néven működik egy modern épületben a Clemensstr. 33. alatt – történetének részletes bemutatása a megalapítás centenáriuma alkalmából rendezett kiállítás és katalógus révén Németországban már megtörtént.⁸⁴

Az idézett történeti feldolgozáson és a fennmaradt levéltári dokumentumokon kívül más elsődleges források – így az *Alapszabály (Statut)* és az *Évkönyvek* – is lehetővé teszik, hogy megismerjük az intézmény első évtizedét.

Az *Alapszabály* – amelyet a mindennapos élet igényei szerint, érzékeltetve az intézet fejlődését is, időnként módosítottak – bemutatta az iskola szervezeti felépítését, a tanév és a képzés rendjét, tartamát, a jelentkezés és a felvétel feltételeit, a képzési díjakat, az egyes iskolai részlegek tanterveit, szólt a bizonyítványokról (félévi és záróbizonyítvány) és az erkölcsi (viselkedési) előírásokról. Leírást adott a kísérleti állomásról és az anyagvizsgáló részlegről, az intézmény gyűjteményeiről (oktatási eszközök, mintaként szolgáló napi munkák), a könyvtárról – ez 1910-ben mintegy 1000 kötetből állt. A *Függelék* fejezet tájékoztatást nyújtott az intézményi tanerőkről, az iskolai kuratóriumról, az ösztöndíjakról stb.

Az *Alapszabály* bizonyos kitételeit tükrözték a felsőbb hatóságok, a növendékek, a szülők és az érdeklődő nagyközönség számára az 1906/1907-es tanévtől kezdve rendszeresen kiadott *Évkönyvek*. Az intézményi *Évkönyv (Jahrbuch)* – amely kiadványtípusként a korabeli magyar középiskolai *Értesítő*kkal mutat hasonlóságot – felsorolta az adott tanévben működő tanerőket, tanulói névsorokat, közreadtak benne rövidebb tanári tanulmányokat, az intézményben használt recepteket, tudósítottak a tanévben végbement (tanulmányi) kirándulásokról, információkat nyújtottak az egyes részlegek munkájáról stb. (16. kép)

A tanév két szemeszterből állt: az első szeptember 15-től húsvét előttig, a második húsvét utántól július 31-ig tartott. A fotográfiai részlegben a képzés ideje 2 év – 4 szemeszter, vagy másként 19 tanítási hónap volt.

Az intézmény valamennyi részlegébe egyharmad arányban lányok is felvehetők voltak. Számukra a főlétel feltétele a betöltött 17. életév volt, míg a fiúké csak a 15. életév.

Az előképzettségi követelmény a fotográfiai területen a népiskola (*Volksschule*) teljes, sikeres, bizonyított befejezése volt. Ez a kitétel is egyértelmű cáfolat arra, a magyar szakirodalomban számos helyen felmerülő vélekedésre, miszerint Pécsi József Münchenben főiskolára vagy akadémiaira járt volna. – Ez nem zárta ki annak lehetőségét, hogy ott olyan növendékek is tanulhattak/tanultak, akiknek már középiskolai végzettségük is volt (mint például Pécsinek), mi több, az is előfordult, hogy egyes növendékek egy másik (művészeti) területen szerzett felsőfokú képzettséggel is rendelkeztek.

A müncheni fotográfusképzést a történelmi Magyarországon szakmai körökben ismerték, nemcsak az egész napos oktatás (*Voll-Tages-Unterricht*), hanem az ún. húsvéti mesterkurzusok révén is, amelyeket gyakorló fényképésmesterek, illetőleg fényképészségedek számára rendeztek Münchenben.

Az *évkönyvekből* ismerjük az akkor működő osztályok tanulóinak néhány személyes adatát. Természetesen zömmel Bajorországból, Münchenből, Bad Kissingenből,

---

⁸⁴ *Lehrjahrelchichtjahre: Die Münchner Fotoschule 1900–2000*, hg. Ulrich POHLMANN und Rudolf SCHEUTLE, (München: Fotomuseum im Münchner Stadtmuseum, Staatliche Fachakademie für Fotodesign, Schirmer/Mosel, 2000).

16. kép
Az 1908/1909-es tanév évkönyve

Heidingsfeldből és más bajor településekről származtak. A szülőhelyek között azonban megtalálható a szász Lipcse is. A nemzetközivé válás jele, hogy akadt Bukarestben, Vityebszkben, Harkovban és Odesszában, az akkor magyar-osztrák Rumában (Árpatarlón), az itáliai Albanóban, a svájci Lausanne-ban, a norvégiai Tromsøben s a brazíliai St. Cruzban született növendék is.

Figyelmet érdemel, és társadalomtörténeti szempontból is sokatmondó, hogy csak kevés fotográfusnövendék felmenője volt fényképész. A többi szülő (gondviselő) foglalkozása a *Stand der Eltern* rovat szerint elég nagy változatosságot mutatott: bírósági elöljáró, likörgyáros özvegye, kereskedő, rajztanár-festő, polgármester, optikus, professzor, reáliskolai tanító, gyógyszer-tulajdonos, háztulajdonos, kaszárnyafelügyelő, banktisztviselő, pékmester, gyáros stb. Ez két okra enged következtetni. Egyfelől: a társadalmi ranglétra különböző fokozatain álló szülők (gondviselők) perspektívát láttak a fényképész szakmában, azt vonzóknak tartották fiaik, leányaik számára. Másfelől – ez kevésbé kellemes, de reálisan feltételezhető –: a korábbi iskolai eredmények nem biztattak magasabb szintű képzés lehetőségével, ezért egyes családok beérték a fényképész szakképzettség elérésével. Az iparosmesterségek művelői között a fényképész azért mégiscsak „elegánsabb” szakembernek számított.

A növendékek előképzettsége a népiskolától (ők voltak általában a legfiatalabbak) az egyetemig terjedt. Volt, aki doktori minősítéssel, harmincévesen, mások polgári iskolai, ipariskolai, iparművészeti iskolai, leányiskolai, (reál)gimnáziumi végzettséggel ültek be a müncheni fotográfusképző padjaiba. Ami a szakmai előzményeket illeti: páran fényképésztanulói (inasi), illetőleg segédi állás betöltése után kerültek a müncheni intézménybe.

Egy München városi levéltári dokumentumból ismert, hogy Pécsi József 1908. szeptember 17-től 1910. július 17-ig öt szálláshelyen lakott Münchenben.⁸⁵ Ma még nincs információ arról, hogy hány esetben – vagy esetleg mindvégig – volt ebben társa barátja, Theo Schafgans. – Magáról a közös lakásról érintőlegesen esik szó az itt már idézett centenáriumi iskolatörténetben.⁸⁶ Theo Schafgans (Bonn, 1892. augusztus 16. – Bonn, 1976), egy fényképészdinasztia leszármazottja; apja, Theodor Schafgans 1907-ben hunyt el, egy házat, három fiúgyermeket és egy életbiztosítást hagyva özvegyére.⁸⁷ A bonni Schafgans-műterem a Rathausgassén 2004-ben ünnepelte fennállásának 150. évfordulóját. Kirakataiban ma is nagyméretű portrék tanúskodnak az intézmény fő profiljáról.

Theo Schafgans – bár a távoli Bonnból érkezett – német földön otthon volt. „Bele-született” a szakmába; az iskola befejezése után jól bejárattott műterem várta. Viszont valamivel több, mint három évvel fiatalabb volt Pécsinél. Az idézett évfordulós kötetben látható 1908-as portréjáról egy gyermekarcú fiú néz vissza ránk.⁸⁸ A magyar növendék erősebb személyiség, és mint a későbbi eredmények mutatják, tehetségesebb alkotó volt ifjú barátjánál. Kettejük viszonyában így talán sajátos egyensúly állhatott fent. Theo Schafgans életút-bemutatásában arról is olvashatunk, hogy a kis fotográfusnövendék csaknem naponta járt színházba, koncertekre és kabaréba.⁸⁹ Csak következtetni lehet arra, hogy ezeken a látogatásokon – kiruccanásokon – jobbára barátja, a több élettapasztalattal rendelkező Pécsi József is jelen volt.

A fotográfusképzőben az elsőévesek két osztályt alkottak. Pécsi József Rudolf Lähnemann osztályába került. – A másik osztályt Hans Spörl vezette. Lähnemann, a viszonylag kevésbé ismert gyakorló fotográfus korábban Frankfurt am Main udvari fényképésze, Arthur Max műtermében dolgozott.⁹⁰

Az oktatók titulusában az iskola finom disztinkciót tett: a főállású tanerők között Lähnemann a *gyakorlati fényképezés tanáraként* szerepelt, míg a másik osztályt vezető Hans Spörl a *fényképezés tanára* címet viselte. Az évkönyv szerint ugyancsak a *fényképezés tanára* volt Frank Eugene Smith, azzal a különbséggel, hogy az ő a tanári minősítését a „festőművész” jelző is kiegészítette.⁹¹ Mint említettem, Frank Eugene Smith, a német bevándorló szülők, egy pék és egy énekesnő fia New Yorkban született 1865. szeptember 19-én. 1886 és 1894 között a Münchener Képzőművészeti Akadémián tanult, majd visszatért Amerikába. 1900 őszétől amerikaiként a londoni nevezetes Linked Ring fotográfuscsoport tagja lett. 1902 februárjától New Yorkban az Alfred Stieglitz vezette Photo-Secession egyik alapítója volt. 1907 februárjától ismét Münchenben élt, szeptemberben meghívást kapott az Emmerich vezette fotográfusképző tanári karába, s ott az 1913. évi nyári szemeszterig portréfényképezést tanított. Életútját, munkásságát a müncheni Fotómúzeumban 1995–1996 fordulóján rendezett kiállítás mutatta

---

⁸⁵ Stadtarchiv München – StadtA München, PMB B 141.

⁸⁶ *Lehrjahrelichtjahre...*, 29.

⁸⁷ SCHAFGANS, „Wachsende Ferne leiser werdender Schritte...”, 63.

⁸⁸ Uo. 63.

⁸⁹ Uo. 65.

⁹⁰ *Lehrjahrelichtjahre...*, 20.

⁹¹ *Jahrbuch, 1908/09*, i. m. XI.

be, ebből az alkalomból könyv méretű katalógus készült.⁹² Az 1903 és 1917 között Alfred Stieglitz (1864–1946) által szerkesztett *Camera Work* Alvin Langdon Coburn (1882–1966), Stieglitz, Edward Steichen (1879–1973) és Clarence H. White (1871–1925) mellett tőle közölte a legtöbb képet. A festői fényképezés német/amerikai klasszikusának fotótörténeti jelentőségét mutatja, hogy neve és/vagy képei megtalálhatók valamennyi fontos egyetemes történeti szintézisben, enciklopédiában, lexikonban.⁹³

Szakíróként – Emmerich igazgató mellett – Pécsi József tanárai közül Hans Spörl volt a legjelentősebb, legtermékenyebb. Amikor Pécsi Münchenben tanult, Spörl mögött már öt szakkönyv közreadása állt,⁹⁴ közülük a mi szempontunkból a portréfényképezésről szóló kétkötéses munka a legfontosabb. Célzerű figyelni az alcím indítására: „Ein Lehrbuch über...” – azaz tankönyv. Az első kötet előszava 1909 májusában kelt. A kétszer 125 oldalas munka – I. kötet: *Esztétika*, II. kötet: *Gyakorlat* (17/a–b. kép) bemutatása még vázlatos formában is meghaladná jelen írás kereteit. Témánk szempontjából azonban fontos kiemelni, hogy Spörl az első kötetben a kompozíciót illetően részletes *festményelemzéseket* nyújtott. Mint az előző fejezetben már láthattuk, klasszikus példákért nem kellett messzire mennie. Az Alte Pinakothek gyűjteményeiből idézte fel és szerkezetileg is elemezte például Rubens *Szentháromság* és *Krisztus siratása* című művét.

A müncheni fotográfusképzőben az első („téli”) szemeszter tantervében az *elemi rajzolás* tanításával kezdték, ami „egyszerű tárgyak” rajzolását, satírozási gyakorlatok megoldását, továbbá gipszöntvények körvonalazott és satírozott rajzolását jelentette (12 óra). Ezt a stúdiumot Otto Ludwig Naegele festőművész (1880–1952), az iparművészeti rajz főállású tanára vezette. A kapcsolódó megjegyzés szerint *a rajzoktatás keretében havonta müncheni galériákban vezetéseket is tartottak*. Nyilvánvaló, hogy e látogatásokon intézményesen művészettörténeti ismereteket adtak át a növendékeknek.

---

⁹² Frank Eugene: *The Dream of Beauty*, ed/hg. Ulrich POHLMANN (München, Nazareli Press Munich, Fotomuseum im Münchner Stadtmuseum), 1995. – Az itt közreadott életrajzi adatok forrása e kötet 284. oldalán látható.

⁹³ Ian JEFFREY, *Photography: A Concise History* (London: Thames & Hudson, 1981). 96, 104. [90.], 97.; Beaumont NEWHAL, *The History of Photography: from 1839 to the present, completely revised and enlarged edition* (New York: The Museum of Modern Art, 1982), 158, 160, 162.; Naomi ROSENBLUM, *A World History of Photography* (New York–London–Paris: Abbeville Press, 1984), 294, 303, 304, 325, 339.; Walter KOSCHATZKY, *Die Kunst der Photographie: Technik, Geschichte, Meisterwerke* (Wien: Edition Atlantis, 1989), 282, 455.; *Neue Geschichte der Fotografie*, hg. Michel FRIZOT (Köln: Könemann, 1998), 296, 320, 322, 423.; Mary Warner MARIEN, *A fotográfia nagykönyve: A fényképezés kultúrtörténete*, ford. GYÁRFÁS Veronika, 2. kiad. (Budapest: Typotex Kiadó, 2011), 192, 197, 217.; Boris von BRAURITSCH, *Kleine Geschichte der Fotografie* (Stuttgart: Reclam, 2012), 79, 81, 85.; *L'art de la photographie: Des origines à nos jours*, sous la direction André GUNTHER et Michel POIVERT (Paris: Citadelles & Mazenod, 2016), 218, 219.

⁹⁴ *Die photographische Apparate und sonstigen Hilfsmittel zur Aufnahme, deren Beschreibung, sowie Erl. ihrer Anwendung zur Herstellung von Porträts, Landschaften. Momentaufn., Stereoskopbild. u. Reproduktionen* (Leipzig: Liesegang, 1904); *Praktische Rezeptsammlung für Fach- und Amateur-Photographen* (Leipzig: Liesegang, 1905); *Die Lichtpaus-Verfahren zur Herstellung von Kopien nach Zeichnungen, Plänen, Stichen, photographischen Negativen etc.*, 4. Aufl. (Leipzig: Liesegang, 1906); *Porträt-Kunst in der Photographie: Eine Lehrbuch über neuzeitliche Porträt-darstellung auf photographischem Wege für Fachleute und Liebhaber* (Leipzig: Liesegang, 1909) 1. Ästhetik, 2. Praxis.

A *fizika*, azaz mechanikai és elektromos ismeretek oktatására ebben a félévben 2 órát szántak; tanára, mellékállásban, dr. Ludwig Marc volt.

A főállású Wilhelm Urban 3 órában *fotókémiát* tanított, ennek tartalma: szervetlen kémiai ismeretek különös tekintettel a fotografiai szempontból fontos anyagokra, bevezetés a fotókémia gyakorlatába.

Gyakorlati fényképezés: negatív eljárás, készülékismeret, világítási gyakorlatok, műtermi felvételek, előhívás, fixálás, negatív erősítés és -gyengítés elméletben és gyakorlatban, negatívretus, nagyítás. Pozitív eljárás: másolás klórezüst papírra, diapozitívok előállítás – 24 óra.

Ipari (kereskedelmi) könyvvitel: 1½ óra.

Heti óraszám mindösszesen: 42½ óra.

A második („nyári”) szemeszteren folytatódott a *rajzolás* tanulása (gipszöntvények ábrázolása, fény- és árnyékstúdiumok); koponyatanulmányok készítése, (gipsz) öntvényrajzolás szénnel és krétával – 12 óra.

Optika: a fény sebessége és természete, fény mérés, reflex és tükröződés, fénytörési törvények, színtan, akromatizmus; lencsék és gyakorlati használatuk vetítő és fényképező készülékekben, távcsőben és mikroszkópban – 2 óra.

Fotókémia: szerves kémiai alapvetés; a negatív eljárás kémiai alapjai (második rész); különböző pozitív eljárások kémiai alapja – 2 óra.

Fényképezési gyakorlat: az első szemeszteri munkák folytatása a műteremben és a sötét-kamrában; negatív eljárás; kirándulások tájfelvételekhez. Pozitív eljárás: pigment diapozitívok előállítása, platina- és pigmentnyomási gyakorlatok – 32 óra.

Ipari (kereskedelmi) könyvvitel: 1½ óra.

A második szemeszter heti órái mindösszesen: 42½ óra.

Az intézményi tanórákat (tanulmányi) *kirándulások* egészítették ki, ezek két különböző típust alkottak. Az első típus múzeumi, képtári látogatást jelentett, a festőművész tanár Otto Naegele vezetésével. A Nemzeti Múzeumba 1908. október 7-én és november 4-én, majd 1909. január 13-án Lähnemann osztálya (ahová, mint tudjuk, Pécsi József is járt), 1908. november 14-én Spörl osztálya látogatott el. Mint arról fentebb már esett szó, ez gyakorlatilag képzőművészeti alkotásokkal való ismerkedést jelentett. A Deutsches Museumot 1908. december 9-én a Lähnemann-osztály tekintette meg. A Kupferstichkabinetet 1909. január 7-én a Spörl-osztály, március 3-án a Lähnemann-osztály kereste fel. A január 27-i úti cél az Alte Pinakothek volt, ahova a Spörl-osztály tanulói február 13-án mentek el. A Neue Pinakothek március 15-én a Lähnemann-osztály, március 27-én pedig a Spörl-osztály tanulói számára jelentett látogatási helyszínt. A kirándulások második csoportja tájfelvételek készítésére irányult.

Világosan látható, hogy azok a korábbi fotótörténeti vélekedések, amelyek szerint művészettörténeti ismereteit Pécsi József autodidakta úton szerezte, nem állják meg a helyüket.

Ami a tanulmányok során készített fényképeket illeti, az évkönyv jóvoltából konkrét számot is ismerhetünk. Az első éven 68 kép, döntő arányban portrék, közel egyharmadukban női portrék elkészítéséről olvashatunk (külön feladatot jelentett a „hölgy széken”, illetőleg az „ülő hölgy” fényképezése). Számszerűleg ezután következtek a közelebről meg nem nevezett „stúdium”-ok, majd a gyermek- és férfigorék. Fialat férfi- és női portrék – köztük kosztümös női portrék, így „hölgy biedermeier kosztümben”, két felvétel – készítése is feladat volt. Három alkalommal kellett „anya gyermekkel” fényképet produkálni, egy felvételt készítettek házaspárról. Tájépek (kinti felvételek) készítésére ekkor elenyésző

17. a–b. kép

Hans Spörl: *Porträt-Kunst in der Photographie*, 1. kötet: Esztétika, 1909

Hans Spörl: *Porträt-Kunst in der Photographie*, 2. kötet: Gyakorlat, 1909

mértékben került sor. Ebből a tematikából egyértelműen kiderül, hogy a fényképezési gyakorlat a műtermi – szolgáltató jellegű – munkára készített fel.

Az 1908/1909-es évkönyv nyolc növendékmunkát adott köre. A képek szerzőit nem nevezték meg. Konkrét adatok híján csak feltételezhetjük, hogy köztük Pécsi Józseftől is szerepelt kép, mivel ő az első tanévben a műtermi, laboratóriumi, valamint a másolási és nagyítási munkáira „I”, vagyis *sehr gut* (nagyon jó) minősítést kapott.

E felvételek láttán képet alkothatunk nemcsak az első éven művelt – fentebb vázlatosan már bemutatott – tematikáról, hanem az intézményt jellemző fényképfelfogásról is. (18–21. kép) A felvételeket, főbb *fotográfiai szakmai sajátosságaikként*, összességükben a precízen megtervezett kompozíció és harmonikus fényelosztás jellemzi. Ám a képek *társadalomtörténeti* szempontból ugyancsak beszédesek. Modelljeik láthatóan a korabeli müncheni polgárság képviselői, a kiegyensúlyozott, zökkenőmentes életforma megtestesítői. Nem kétséges, hogy a fotográfusképzés ennek a (potenciális) *megrendelői körnek* a kiszolgálását, képi világának megteremtését hivatott szolgálni. A fotográfusnövendékek ebben a szellemben nevelkedtek.

Az 1909-es év mind a tanárok, mind a növendékek számára kiemelt szereplési lehetőséget hozott. Drezdában többéves előkészítő munka után nemzetközi fényképképzést szerveztek. A május 1-jén megnyílt tárlaton 21 országból 1695 fotográfus képeit a kiállítás végéig több mint 300 000 látogató tekintette meg. A hivatásos fényképészek 1400, az amatőrök 1500 képet mutattak be.

18–21. kép
Növendékmunkák az 1908/1909-es tanévből

A kiállítás nyolctagú direktóriumában a két vezetőhelyettes egyike a müncheni intézmény igazgatója, G. H. Emmerich volt.⁹⁵ Az egyéni kiállítók mezejét az általunk már jól ismert Frank Eugene Smith 59 képpel vezette. A németországi hivatásos fényképészek közül a legtöbb képet egy Münchenben élő fotográfusnő, Wanda von Debschitz-Kunowski (1870–1935) állította ki, aki berlini és müncheni festészeti tanulmányok után 1905 és 1907 között tanult a fotográfusképzőben, s akinek munkásságára Pécsi Józseffel összefüggésben a következő fejezetben még visszatérek. Az *iskolai kiállítók* között a két legnagyobb termet a müncheni fotográfusképző növendékeinek 58 képe töltötte meg.⁹⁶ A képek a katalógusban nincsenek „nevesítve”, így csak feltételezhető, hogy – mint arról fentebb már esett szó – a műtermi, labor-, másolási és nagyítási munkák terén „nagyon jó” eredményt felmutató Pécsi Józsefnek itt szintén voltak felvételei.

Ismerjük viszont a Pécsi József 1909. július 31-én kiállított bizonyítványát (*Semester-Zeugnis*). (22. kép)

A bizonyítványokban az értékelések általában két csoportot (elméleti-gyakorlati) alkottak, és római számokkal jelölték őket. Jelentésüket a *Statut*ból ismerjük: I. – *sehr gut* (nagyon jó); II. – *gut* (jó); III. – *genügend* (megfelelő); IV. – *ungenügend* (nem megfelelő). Pécsi József bizonyítványában ekkor kétféle minősítés szerepelt: az I. és a II.

Az 1909. július 31-ei bizonyítványban a következő stúdiumok és minősítések sorakoztak. *Fizika*. – Az eredeti formanyomtatványon ez a stúdium *Physik und Objektivkunde* (objektívismeret) néven szerepelt. Pécsi József bizonyítványában az objektívismeret títával áthúzva látható, az értékelés tehát csak a *Fizika* stúdiumra vonatkozott. Minősítés dr. Marc által: II. (*gut*). A *Kémia és fotokémia* (W. Urban): II. (*gut*). Az *Ipari (kereskedelmi) könyvvitel* rovatban nem szerepelt minősítés. *Rajzolás* (Otto L. Naegele): II. (*gut*). A *Gyakorlati fotográfia* tantárgycsoport valamennyi stúdiumának eredményét az osztályfőnök, Lähnemann jegyezte. *Műtermi és laboratóriumi munka* (eredetiben: *Operieren und Laboratorium*): I. (*sehr gut*); *Negatív retus*: II. (*gut*); *Másolás*: I. (*sehr gut*); *Nagyítások*: I. (*sehr gut*). *Pozitívretus*: II. (*gut*).

Az osztályzatokból világos kép rajzolódik ki: Pécsi József a gyakorlati tárgyakból teljesített a legjobban; rajzból – és nyilvánvalóan ezzel összefüggésben – negatív és pozitívretusból kevésbé, az elméleti tantárgyak pedig nem tartoztak az erősségei közé.

*

Az 1909/1910-es tanév őszén következett Pécsi József számára a másodéven a harmadik szemeszter. Ekkor folytatódott a *rajztanulás*: különböző technikákkal élő emberfejeket rajzoltak, s ezeket vetették össze emberi koponyákkal. A növendékek kompozíciókat alkottak megadott (közelebről meg nem nevezett) térben – 12 óra.

A *fotográfiai optika* tárgykörében a fény általános sajátosságaival ismerkedtek: tükrözés, fénytörés, prizmák, lencsék; a lencsék sajátosságai és hibái; a fotográfiai objektívek főbb típusai, előállításuk és kezelésük – 2 óra. E stúdiumot megbízottként dr. R. Steinheil adta elő.

⁹⁵ *Offizieller Katalog der Internationalen Photographischen Ausstellung Dresden 1909* (Dresden: Verlag und Druck Wilhelm Baensch, 1909). VII.

⁹⁶ Uo. [127]–128, 135–136, 147.

B.N. _____ Semester-Zeugnis Juli 1909
Kursus A

**Lehr- und Veruchsanstalt für Photographie, Lichtdruck
und Gravüre zu München** (Von der königl. bayerr. Staats-Regierung
als v. Bildungs-Einrichtung)

Semester-Zeugnis

Der Schüler der Einricht József Pécsi
geboren den 1. April 1889 zu Budapest hat sich in
den Semestern Winter 1908/09 u. Sommer 1909
nachstehende Censuren erworben:

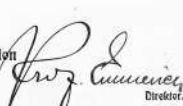
Physik und Objektive:	<u>I</u>	<u>F. Marc.</u>
Chemie und Photochemie:	<u>I</u>	<u>W. Bauer</u>
Gewerbliche Buchführung:	<u>X</u>	<u>X</u>
Zeichnen:	<u>I</u>	<u>von E. Neugeb.</u>
Praktische Photographie:		
Operieren und Laboratorium:	<u>I</u>	} <u>R. Lehmann</u>
Negativ-Retouche:	<u>II</u>	
Copieren:	<u>I</u>	
Vergrößerungen:	<u>I</u>	
Positiv-Retouche:	<u>I</u>	

Fleiß I Fortgang I Betrogen I

Bemerkungen: _____

Zeugnis-Inhaber war in vorstehenden 2 Semestern krank gemeldet 16 Stunden,
beurlaubt 2 Stunden

München, den 3. d. Juli 1909

Die Direktion
Direktor.

BayHStA
Staatl. Fachakademie
für Fotodesign 281

Ges. 1 Mark.

22. kép
Semester-Zeugnis Pécsi
József számára, 1909.
július 31. – BayAStA
Staatliche Fachakademie
für Fotodesign, 281

Fotokémiából a fotográfia szempontjából fontos kemikáliák vizsgálatával foglalkoztak: receptismeretek és gyakorlatok; nemesfém tartalmú hulladékok feldolgozása – 2 óra.

Gyakorlati fényképezés: negatívjárás; jódezőst-kollódiumos eljárás; nagyítási gyakorlatok; épületfelvételek; vonalas reprodukciók. Pozitívjárás: bevezetés a guminyomás gyakorlatába, egyszerű guminyomás-gyakorlatok; a brómezüst és klórbrómezüst használata; az első és második szemeszter gyakorlatainak folytatása műteremben és sötét-kamrában – 24 óra.

Perspektíva: a perspektíva elemei, perspektivikus kép meghatározása; perspektivikus rajzgyakorlatok – 1 óra.

Ipari (kereskedelmi) könyvvitel: levelezés – 1½ óra.

Mindösszesen heti 42½ óra.

A negyedik (nyári) szemeszter 1910 húsvétjától július 31-ig tartott. Folytatódott a *rajz-tanulás* élő modellek után, különös tekintettel a térészlelésre – 12 óra.

Fotókémia: az előző félévek tananyagának ismétlése, elmélyítése. Érdekes módon itt jelent meg a fotótörténeti ismeretek tanítása. Fototechnikai reprodukciós eljárások – 2 óra.

Gyakorlati fényképezés: negatív eljárás; színes minták reprodukálása; önálló felvételek műteremben és lakásterekben; az előző évi feladatok elmélyítése. Pozitív eljárás: kombinált guminyomási gyakorlatok; retus; önálló munkák az eddig gyakorolt eljárásokban – 32 óra.

Művészettörténet: a reneszánsz Itáliában, a 15. és az 16. század; a régi Németalföld, a hollandok a 17. században – 1 óra.

Ipari (kereskedelmi) könyvvitel: 1½ óra.

A negyedik szemeszter órái mindösszesen: 48½ óra.

A tantárgyszerkezetre vonatkozó valamennyi adat forrása az 1908/1909 és az 1909/1910-es tanév évkönyve.

Az 1909/1910-es évkönyvből célszerű felidézni a fotográfusképzés eredményeként közreadott néhány növendékmunkát, melyekhez – hasonlóan az előző tanév gyakorlatához – sem képcím, sem a szerző megnevezése nem társult. E képekről ugyancsak elmondható, hogy gondosan komponáltak, tematikailag pedig gazdagodást jelentenek a korábbi, főként portréfelvételekhez képest: a műteremből való kimozdulásról is tanúszkodnak. (23–24. kép) Együtt szemlélve a két tanév növendékmunkáit, látható, milyen volt a fényképezés, a fénykép funkciójáról való gondolkodás a müncheni fotográfusképzőben a 20. század első évtizedének végén. *Az eszmény a biztonságos, jómódú középpolgári lét, a világ romantikus látásának reprezentációja volt.*

Az iskolán kívüli események közül az 1909/1910-es tanévből a MAOSZ I. budapesti nemzetközi fényképképzés kiállítását kell kiemelni. Az 1910 júniusától július végéig, a Múcsarnokban rendezett kiállítás megnyitásakor Pécsi még müncheni tanulói státuszban, de már a MAOSZ tagjaként 26 képpel szerepelt. Ez összefüggött azzal is, hogy a kiállítás

23–24. kép
Növendékmunkák az 1909/1910-es tanévből

25. kép
Pécsi József: Koronghi Lippich
Elek (itt betűhibásan: Korongi),
1910 k.

ügyvezető igazgatója Hoffmann Viktor volt. Az ifjú fotográfus titulusát a katalógus eredeti írásmóddal így határozta meg: „Pécsi József, Budapest–München. A »Münchener Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre« növendéke.” Képei zömmel portrék voltak – mai ismereteim szerint az összes kiállított képe közül jelenleg csak kettőt lehet biztonsággal azonosítani. Az egyik a katalógusban szerepelt „Dr. K. L. E. ur arcképe” címmel. A kép alján a müncheni – és általában a korabeli festői fotográfus – szokásoknak megfelelően olvasható – nyilván Pécsi József keze által – az ábrázolt személyiség neve: Koronghi Lippich Elek – ám betűhibásan: az előnév „Korongi”-ként szerepel. (25. kép) Az ifjú fotográfus bizonyára nem volt elég jártas az előnevek világában, ezért követte el a hibát. Ezt a kiállítás rendezői feltehetőleg észrevették, utólag azonban már nem lehetett a képhez szervesen hozzátartozó aláírásba belenyúlni.

Az ábrázolt úr ezúttal a kiállítás igazgatóságának elnöke volt: a miniszteri tanácsos 1899 óta a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium művészeti osztályának elnöki funkcióját töltötte be. Időszerű érdekességgént megjegyezhető, hogy a fotográfus megnevezése nélkül mostanság a Wikipédia szócikkének keretében is ez a portré látható.

A Pécsi József által jegyzett képek közül 19 platinanyomat, 7 pedig matt albumin fotográfia – a Koronghi Lippich Eleket ábrázoló felvétel a platinanyomatok egyike. A másik azonosítható Pécsi-kép *A Fény* című folyóiratban jelent meg: egy elegáns nő portréja, amelyről pusztán a nyomtatott megjelenítés alapján csak feltételezhető, hogy ez is platinanyomás.⁹⁷

---

⁹⁷ *A Fény* 5, 9. sz. (1910): 232.

26. kép
Wanda von Debschitz-Kunowski
egyik budapesti kiállítási képe.
A Fény 6, 10. sz. (1911): 261.

Ma már aligha állapítható meg, hogy a kiállított képek mennyiségében milyen szerepet játszott a „hazai pálya”, s még hangsúlyosabban Hoffmann Viktor mentori tevékenysége. A kiállítási katalógusból még két fontos müncheni vonatkozás is kiderül. Az egyik: a számkunkra már ismerős, a fotográfusképzőben korábban végzett Wanda von Debschitz-Kunowski (1870–1935) a szakfényképészek között a müncheni Werkstätte für photogr. Bildkunst képviseletében 13 képpel szerepelt. Az ő alkotásai a technikai megjelenítés széles skáláján mozogtak: gumi-, pigment-, platinanyomású és matt albumin munkák sorakoztak a fotográfusné neve fölött. (26. kép) Ebből a szempontból a másik fontos kiállító Pécsi müncheni tanára, Frank Eugene Smith, aki 73 képével uralta a tárlatot. A katalógusban a Smith-képek között 11 autochrom technikával készült, ezekből kettő 400 márkás árral a kiállítás legdrágább képe volt. – Viszonyításként megemlítendő, hogy a Magyarországon akkortájt igen nagy tekintélynek örvendő hamburgi Rudolf Dührkoop (1848–1918) 59 (nem színes) képe 60 márkás áron szerepelt, s a nálunk ugyancsak népszerű drezdai Hugo Erfurth (1874–1948) képei 30–50 márkás áron futottak, közülük egy guminyomású kép került 150 márkába. – Pécsi József képeit nem árazták be.

*

Visszatérve a tanulmányokhoz: 1910. július 30-án kelt Pécsi József müncheni záróbizonyítványa. (27. kép) Az eredményeket tekintve ez részben jobb, részben rosszabb, mint az 1909-es bizonyítvány.

B. Dn.

Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre zu München (Von der Königl. Bayer. Staatsregierung durch K. B. D. bestätigt)

Prüfungs-Zeugnis

Das Schüler József Pécsi
geboren den 1. April 1879 zu Budapest
K. B. D.   hat vom September 1910 bis
Juli 1911 d. L.   an der Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre zu München (photographische Abteilung) mit sehr gutem Fleiß behält die sehr lobenswerten Notizen gelesenen.
Bei der fleißigsten Einarbeitung der Stoffe hat dieselbe nachstehende Zensuren erworben:

Theoretische Fächer:

Physik: I. gut
Objektkunde: II. genügend
Chemie und Photochemie: I. gut
Gewerbliche Buchführung: II. gut

Praktische Fächer:

Operieren und Laboratorium: I. sehr gut
Negativ-Retische: I. sehr gut
Kopieren: I. sehr gut
Vergleichen: I. sehr gut
Polito-Retische: I. sehr gut
Zeichnen: I. gut

In ganzen die Gesamtnote I und des Prüfungsergebnis gut

Bemerkungen enthalten!

Bemerkungen: Sehr gut im freien Arbeiten sehr gut den Stoffen in der Stoffprüfung und bewahrt einen guten Ruf.
In vorst. gelegentlich hat Nachforschungen für sich mit einem 4. Punkt von Notizen man 18.000 wird!
Bei Kopieren ist auch befriedigende Aufzeichnung des Stoffes aufzuweisen.

Das Zeugnis wurde Ihnen heute mit volkreicher St. beibringen und nach der letzten postlichen Zustellung im photographischen Kaufhaus, in welche eine befristete oder eingetragene werden darf, große Geduldung des Königl. Staatsanwalter des Königl. Landes und der Bayern vom 15. Februar 1908 2788/08. Die in § 170 Abs. 1 der Gewerbeordnung benannte Notizen für den photographischen Kaufhaus.

München, den 16. Juli 1911

Die Prüfungskommission
der „Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre zu München“ (photographische Abteilung)

Kassierersstelle: Prof. C. Münch
Kassierersstelle: H. Lehmann

Bayerische Staatliche Fachakademie für Photographie 1911

Seite 1. 3. Blatt

27. kép
Pécsi József záróbizonyítványa, München, 1910. július 30. – BayAStA Staatliche Fachakademie für Fotodesign, 282

A *Prüfungs-Zeugnis* a minősítéseket tételesen két kategóriába sorolva mutatja be.

Ezek szerint az „elméleti szakok” eredményei az alábbiak voltak: *Fizika: II. (gut); Objektivismeret: III. (genügend); Kémia és fotókémia: II. (gut); Ipari (kereskedelmi) könyvvitel: II. (gut)* Gyakorlati szakok: *Műtermi és laboratóriumi munka, negatívretus, másolás, nagyítások, pozitívretus: I. (sehr gut); Rajzolás: II. (gut)*

Az első év végének eredményeivel összevetve látható, hogy az elméleti stúdiumok továbbra is kevésbé sikeresek – az *Objektivismeret* csak „megfelelő” minősítést kapott, ugyanakkor a retusálás mindkét kategóriában (negatív, pozitív) a legjobb eredményt hozta, a rajz pedig az előző évvel azonos (jó) osztályzatban részesült.

Az összteljesítmény a *II. (gut)* minősítést nyerte el.

Azt is tudjuk, mit jelentett ez osztályviszonylatban. A 24 végzős növendék közül ketten kaptak *I. (sehr gut)*, 17-en *II. (gut)*, öten *III. (genügend)* összmínősítést. (28. kép) *Pécsi József Münchenben tehát a középmezőnyben végzett.*

1910-ben azonban a növendékek számára rendezett, díjazással járó házi kiállítás kiemelte őt a végzősök között. Az eseményről fennmaradt a Díjosztó Bizottság jegyző-

LISTE DER ZUGELASSENEN PRÜFLINGE BEI DER PRÜFUNG AN DER LEHR- U. VERSUCHSANSTALT FÜR PHOTOGRAPHIE, CHEMIGRAPHIE, LICHTDRUCK UND GRAVÜRE ZU MÜNCHEN IM JAHRE 1910.	
Nach § 2 der »Ordnung für die Abßhlußprüfung« wurden zu derselben zuge-	
lassen:	Gesamtnote
1. Fräulein Auguste Hertel von München	II
2. Fräulein Anna Herth von Langen i. Helfen	II
3. Fräulein Anna Königer von München	II
4. Fräulein Frieda Marohn von Bielefeld i. Welff.	II
5. Fräulein Marie Rintelen von Berlin	II
6. Fräulein Käthe Sternberg von Osterode a. Harz	II
7. Fräulein Johanna Teufcher von Plauen i. V.	II
8. Fräulein Dorothea Weißbrenn von Eydtkuhnen	II
9. Fräulein Charlotte Pöhlmann von München	II
und die Herren	
10. Wilhelm Förster von Rothenburg o. Tauber	II
11. Friedr. Wilh. Griebmann von Taura i. Sa.	II
12. Günther Hertwig von Wanfried	III
13. Julius Hirth von Heidingsfeld-Würzburg	II
14. Karl Keffler von München	III
15. Boris v. Paschkewitsch von St. Petersburg	II
16. Josef Pecsli von Budapest	II
17. Bronislaus Preibisz von Plefchen i. Polen.	I
18. Gustav Raulch von Kaiserslautern	III
19. Arthur Schreiner von Schachten b. Hengersberg	III
20. Heinr. Wilh. Seitz von Heidenheim a. Br.	II
21. Theodor Schafgans von Bonn a. Rh.	II
22. Herbert Schneider von Dornbirn	II
23. Eduard Stehelin von l'Isle i. Schweiz	I
24. Jakob Werkmeister von Freifing	III

28. kép

Az 1910-ben záróvizsgát tett évfolyam növendékeinek általános minősítése – Jahrbuch der Lehr und Versuchsanstalt für Photographie/Chemographie/Lichtdruck u. Gravüre zu München (München: Selbstverlag), Jg. 5. 1910/11. 88.

könyve.⁹⁸ (29. a–b. kép) A bizottságot, amely 1910. július 9-én, szombat reggel fél 9-kor, Münchenben, a régi tanácsháza-teremben kezdte meg munkáját (a jegyzőkönyvet július 10-ről datálták), a következő személyek alkották: „Grainer és Hoffmann urak, Lahnemann és Smith tanár urak, továbbá Lützel és Müller urak.” Ebből egyelőre annyi állítható biztosan, hogy „Grainer” azonos Franz Grainerrel, a müncheni Süddeutsche-Verein elnökével, ő az adott tanévben a szakiskola kuratóriumának elnöki funkcióját is betöltötte. Részvétele a díjosztó grémiumban tehát kézenfekvő. A két tanár Rudolf

⁹⁸ BayAStA Staatliche Fachakademie für Fotodesign, 301.

Protokoll der Rumänischen Kommission
betreffend die Hahnemannschen Photographie
1910

Die Rumänische Kommission setzt sich zu-
sammen mit den Herren Jovanov & Hoffmann,
den Lehrkräften der rumänischen v. Schule und
den Herren Lötzel & Müller.

Die Arbeit wurde am Montag den 9. Juli abge-
schlossen und am Dienstag den 9. Juli ummit-
tag 9 1/2 Uhr eine Abstellungsliste, deren alles
Kontingente zusammen...

Es wird darüber festgestellt, dass die beteiligten
Arbeiten der Kunst- und Wissenschaft - Arbeit wieder-
einmal nachvollziehbar veröffentlicht und durchzuführen
sind bezügliche Bestimmung...

Das Ergebnis der Rumänischen Kommission
wird folgendes:

Es bestehen je sieben v. Prot und je 11.
die Herren:

Josif Pécsi, Lucaspont
Kamill Rieding, Pleaden
Abraham Babin, C. Klotzberg

Bei den Arbeiten der Herren Pécsi sind sieben
Arbeiten der gewöhnlichen Gegenwart bei denjenigen der
Herren Rieding & Müller die guten Kopien zu berücksichtigen.

Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: László Székely, Budapest
Leitende: Albert Kötter, Berlin
Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: Anna Klinger, München
Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: Karl Bauer, Reg.
Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: Hugo Kopp, Bonn.

Leitende Kommissionen nachfolgend:

Leitende: Károly Kötter, Budapest
Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: Johann Kötter, Reg.
Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: Friedrich Kötter, München
Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: Karl Kötter, Reg.
Leitende: László Kötter, Budapest
Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: Anna Kötter, Reg.
Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: Karl Kötter, München
Je sieben v. Prot und je 11.
Leitende: Friedrich Kötter, Reg.
München, den 9. Juli 1910
Die Rumänische Kommission.

29. a-b. kép
Díjosztó bizottsági jegyzőkönyv

Lähnemann, Pécsi József osztályfőnöke, a gyakorlati fényképezés szaktanára és Frank Eugene Smith, Pécsi művésztanára, festőművész, a fényképezés másik szaktanára lehetett. E pillanatban arra még nem találtam megbízható forrást, hogy kik lehettek „Lützel” és „Müller” urak.

A „Hoffmann” név mögött azonban nagy eséllyel Hoffmann Viktor, Pécsi József általunk jól ismert mentora állhatott. Elgondolkodtató az a tény is, hogy a MAOSZ fentebb érintett I. budapesti nemzetközi fényképképzés 1910 június-júliusában, tehát a müncheni díjosztó bizottsági döntést megelőzően a zsűri egyik tagja a MAOSZ-titkár Hoffmann Viktor volt, a kiállítás külföldi biztosainak egyike pedig az általunk itt megismert Franz Grainer Münchenből.⁹⁹ Az is tudott tény, hogy ezen a kiállításon az egyik legsikeresebb külföldi szereplő Frank Eugene Smith, Pécsi művésztanára volt. A hattu-gú müncheni díjbizottságban tehát Franz Grainer és Frank Eugene Smith erős aktuális magyarországi kapcsolattal rendelkezett. Ha a sejtés valós, hogy Hoffmann Viktor is bizottsági tag volt, akkor elmondható, hogy a mérlegelésnél Pécsi József enyhén szólva nem lehetett hátrányban...

⁹⁹ A Magyar Amatőrfényképező Országos Szövetsége I. Nemzetközi fényképképzés 1910. június-július (Budapest: MAOSZ, 1910), 4–5.

A Díjosztó Bizottság döntése alapján első díjat, 20-20 márkát nyertek: Pécsi József (Budapest), Bronisław Preibisz (Pleszew, Lengyelország) és Eduard Stehlin (l'Isle, Svájc). Itt kell megjegyezni, hogy az 1910-ben, Münchenben végzett fotográfusnövendékek közül az I. (vagyis *sehr gut*) minősítésű végbizonyítvány birtokosai lettek Pécsivel együtt a kiállítás első díjasai. A bizottság Pécsi Józseffel kapcsolatban a választékos ízlést, a másik két első díjasnál pedig a jó technikát dicsérte.

Második díjat (15-15 márkát) négyen – közöttük három lány –, harmadik díjat (10-10 márkát) hárman – közöttük egy lány – kaptak. A harmadik díjasok egyike Pécsi József barátja, a bonni Theo Schafgans lett, akinek általános végbizonyítványa Pécsiéhez hasonlóan II. (*gut*) minősítésű volt.

14-en dicséretben részesültek. A pedagógiai jó szándék világosan látható: az osztálynak mind a 24 végzőse kapott valamilyen elismerést – ha mást nem is, legalább dicséretet.

Interpretáció kérdése, hogy Pécsi József kitüntetéssel végzett-e Münchenben. (A kiállítási díjazás akkor is jelentős, ha mint az fentebb látható, ez ügyben a személyi összefüggések ugyancsak ismertek...) Az iskola befejezése a három kiállítási első díj egyikének elnyerésével járt számára. Maga a záróvizsga – mint az ugyancsak ismert – II. (*gut*) általános minősítésű értékelést eredményezett. *Két különböző dimenzióban elért eredményről kell tehát beszélni.*

*

Ha a fotográfusképzőben nyert ismereteket, élményeket a korábról megismert München városi atmoszférába illesztjük, jól érzékelhető, hogy Pécsi József még idősebb pályatársaihoz képest is mennyivel jobb felkészültséggel – talán lehet úgy fogalmazni: általános szellemi, szakmai fölényel – indult el 1910-ben Budapesten a hivatásos fényképész pályán.

Néhány következmény

1911 januárjában lényeges személyi változás történt a magyar fotográfiai szaksajtóban. A hivatásos fényképészek lapja, *A Fény* (amely ekkor már a MAOSZ, a Budapesti Kamera Klub és az Aradi „Foto Klub” hivatalos közlönyeként is működött) új szerkesztővel indult. A neves Mai Manó után Hoffmann Viktor lépett a szerkesztőség élére. Hoffmann két *társ-szerkesztővel* (Löwinger Mór, Herusch Arthur) és népes *munkatársi gárdával*¹⁰⁰ kezdte meg a munkát, köztük friss müncheni végzettségű pártfogoltját, Pécsi Józsefet is beemelte a *munkatársak* közé. Nem kétséges, hogy ez a szakképzettség elnyerésének egyik következménye volt. A lap 1911. évi első száma – minden kommentár nélkül – hat képet hozott Pécsitől. (*A Fény* legutolsó, 1918. évi 4. számának szerkesztője ugyancsak Hoffmann Viktor volt, munkáját akkor hat *főmunkatárs* – közöttük Pécsi József – segítette.)

¹⁰⁰ A munkatársak ekkor: Bing Gyula, Balog [sic!] Rudolf, Faragó Géza, Gaidusчек Erzs, Grabovszky Artur, dr. Kelen Béla, Kocsor István, Kende Dániel, Máté Olga, br. Purcell Béla, Pécsi József, Révész Zoltán, Székely Aladár, dr. Táfnér Vidor, Widder Frigyes – *A Fény* 6, 1. sz. (1911): címloldal – a munkatársi kör a későbbiekben változott.

Az 1911. októberi lapszám Pécsi József 14 fényképével jelent meg. (Közülük kettőre a későbbiekben még tételenen visszatérek.) A „Képeinkről” című szignálatlan írás – szerzője nagy valószínűséggel Hoffmann Viktor lehetett – így mutatta be a fiatal fotográfust és munkásságát: „Pécsi József hivatásszerűen foglalkozik a fényképezéssel és egyike azon keveseknek, kik pályájukat nem pusztán kereseti forrásnak tekintik, hanem magasabb és eszményibb célok szolgálatába szegődtek. Mindegyik műve egy-egy nehéz problémának sikeres és művészi megoldása. [...] Még alig egy esztendeje, hogy művészi tanulmányait befejezte [...] Mai számunkban megjelent képeiről tartozunk még annyit megjegyezni, hogy a reprodukciók meg sem közelítik az eredeti képek kvalitásait.”¹⁰¹ Festői fotográfiákról lévén szó, a cikkírónak teljes mértékben igazat lehet adni.

Hoffmann az ifjú fotográfust nemcsak a hazai fotóéletbe vezette be, hanem hozálátott külföldi – ma úgy mondanánk – menedzseléséhez is a nemzetközi művészeti szaksajtó egyik reprezentatív lapjában. A Darmstadtban Alexander Koch által 1897 októberétől kiadott *Deutsche Kunst und Dekoration* (alcím: A modern festészet, szobrászat, építészet, lakásművészet és művészi női munkák illusztrált havi lapja) a Jugendstil orgánusaként indult. Létrejött egybeesett a művészi igényű, festői fotográfia fölvirágzásával, így a lap az igényes fényképezés orgánumának szerepét is betöltötte. – Csak néhány példát felidézve: a századelőn bemutatta Nicola Perscheid¹⁰² és Rudolf Dührkoop¹⁰³ munkásságát, valamint Pécsi József müncheni művésztanára, Frank Eugene Smith aktuális műveit.¹⁰⁴ Ebbe a sorba jól illett, hogy Hoffmann az 1911/12-es évfolyam egy cikkében Pécsi József munkásságának felvillantására vállalkozott. A magyar szerző e folyóirat hasábjain bevezetőben a fotográfia művészeti lehetőségeiről értekezett, majd Pécsi négy képének bemutatása mellett annak a véleményének adott hangot, hogy a budapesti fotográfus azok egyike, akik a fényképezés művészi színvonalra emelésén munkálkodnak.¹⁰⁵ A fiatal Pécsi József e cikk által tehát előkelő szakmai társaságba került.

Munkatársként, már „birtokon belül”, Pécsi 1912-ben *A Fényben* konkrét kezdeményezéssel állt elő a hivatásos fényképészek hazai intézményes képzése érdekében. „A szakfényképészek iskolai neveléséről” szóló írásának bevezetőjében részletesen esetelte, hogy az élet számos területén milyen nagy szükség van képzett fényképészekre. Majd: „Minden komolyabb iparágnak megvan már a maga szakiskolája” – állította –, de a fényképezés területén nálunk ez hiányzik. „Való és rideg tény – ostorozta a fennálló viszonyokat Pécsi –, hogy a szakfényképezés tekintetében Magyarországon balkáni állapotok uralkodnak.”¹⁰⁶ A kívánatos szakiskoláról szólva kijelentette: „Ezen kérdésnél természet-

---

¹⁰¹ [HOFFMANN Viktor], „Képeinkről”, *A Fény* 6, 10. sz. (1911): 245.

¹⁰² Paul KÜHN, „Nicola Perscheid und die bildmäßige Photographie”, *Deutsche Kunst und Dekoration* 15, (1904/1905): 147–165.

¹⁰³ Fritz MATTHIES-MASUREN, „Dührkoop und die moderne Bildnis-Photographie”, *Deutsche Kunst und Dekoration* 23 (1908): 22–26.

¹⁰⁴ Wilhelm MICHEL, „Neue photographische Kunstwerke von Frank Eugène Smith”, *Deutsche Kunst und Dekoration* 27 (1910/1911): [268]–277.

¹⁰⁵ V[ictor] HOFFMANN, „Photograph Josef Pécsi – Budapest”, *Deutsche Kunst und Dekoration* 29, 12. sz. (1911/1912): 445–449.

¹⁰⁶ PÉCSI József, „A szakfényképészek iskolai neveléséről”, *A Fény* 7, 8. sz. (1912): 190.

tesen a külföldi példák mérvadóak.” Taktikusan vezette fel a müncheni képzés adaptációjának kívánatos voltát. Először megállapította, hogy a két legjobb és legismertebb szakiskola a bécsi és a müncheni. Úgy vélekedett, hogy az előbbi nagyobb, az utóbbi kisebb, viszont „modernebb berendezésű”. Megkülönböztette a két iskola profilját is: a bécsiben „a technikai fényképezés”, a müncheniben pedig az arcfényképezés a hangsúlyosabb. „A magyarországi szempontoknak leginkább a müncheni felelne meg” – mondta ki a végső ítéletet, nem említve azt a ténytet, hogy ő maga a bajorországi képzésben vett részt, számára tehát annak átvétele a kézenfekvő. Ugyanakkor őszinte volt a hazai képzés alapjainak meghatározásában. „A wieni és a müncheni szakiskolák tervét véve alapul, megpróbálom egy a mi viszonyainknak megfelelő iskola berendezésének és szervezetének vázolását. Az iskola célja szakképzett segédek nevelése volna és főleg a praktikus kiképzést tekintené tanítási módszerének alapjául kiegészítve a szükséges elméleti tárgyakkal is. Ezek volnának...”¹⁰⁷

Itt célszerű megszakítani a bemutatást. A logikus folytatás ugyanis Pécsi tervének összevetése lenne a bécsi és a müncheni képzés tananyagával – tételesen bemutatva, hogy a fiatal magyar fényképész ténylegesen mennyit merített a bécsi és mennyit a müncheni mintákból (részletesebb elemzés nélkül sem jelenthet nagyobb meglepetést a müncheni dominanciája). Egy ilyen vizsgálat azonban már meghaladná jelen munka kereteit, inkább egy Pécsi Józsefről szóló részletes monográfia, vagy a magyarországi fotográfusképzés történetének része lehetne.¹⁰⁸ Most elégedjünk meg annak ismeretével, hogy Pécsi József vállaltan a müncheni tapasztalataira építve tervezte (s mint tudjuk, két év múlva, 1914 őszén a megvalósításhoz is hozzálátott) az intézményes hazai fotográfusképzést. Téves az a megállapítás, hogy az Iparrajziskolában megindított képzés felsőfokú lett volna¹⁰⁹ – a fotográfusnövendékek ott ugyanúgy középfokon váltak szakemberré, mint Pécsi József Münchenben. Elgondolkodtató, hogy a müncheni intézményről szólva maga Pécsi József sehol sem „főiskola”-ról, vagy „akadémia”-ról beszélt, hanem *szakiskoláról*.

Az időrend folytán most kell szólni az ominózus *Dührkoop-érem* elnyeréséről. Ez *nem volt közvetlen szakiskolai következmény*, de itt jött el az ideje egy további, a müncheni képzéshez kötődő Pécsi-mítosz eloszlításának. A már idézett 1976-os Pécsi-kismonográfia szerint „1908-ban mint főiskolai hallgató elnyerte a Rudolf Dührkoop-díjat”.¹¹⁰ – A „főiskolai” hallgatói státusz cáfolatát korábban láthattuk. Mint azt a *Szakirodalmi előzmények* fejezetben idéztem, Beke László 1989-ben már foglalkozott e díjazással kapcsolatban az 1908-as és az 1913-as év dilemmájával, s ő járt a legközelebb a valósághoz,

---

¹⁰⁷ Uo. 191.

¹⁰⁸ Itt kell megjegyezni, hogy létezik egy gépiratos szakoktatás-történeti monográfia, amely Keller Katalinnak, az úgynevezett „kisképző” – ma Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium – egykori tanárának munkája. A téma szempontjából ez egy alapmű, amely kiadást érdemelne, jelenleg az utódintézmény könyvtárában állományában található (*Fejezetek a fotóoktatás történetéből*. ltsz.: 38960). A nemzetközi összevetés hiányzik belőle, de a további történeti feldolgozás(ok) szempontjából megkerülhetetlen munka.

¹⁰⁹ CSENGEL-PLANK, „Képszerűség és mesterségbeli tudás...”, 31.

¹¹⁰ FÉJJA, „Pécsi József munkássága”, 13.

30. kép
Az 1913-as müncheni kiállítás
katalógusa

amikor az 1908-as datálású érem későbbi elnyerésének lehetőségét vetette fel.¹¹¹ 2001-ben egy párizsi kiállítás katalógusában Kincses Károly az „Életrajzok” részben azt írta: Pécsi József 1909-től 1911-ig a müncheni fotóakadémián tanult (sic!), ahol elnyerte a Dührkoop-díjat „...where he won the Dührkoop Prize...”¹¹² Majd a legújabb Pécsi-monográfiában ugyanő: „A külföld először 1911-ben figyelt fel rá, amikor a müncheni fényképészeti akadémián végezvén, kicsit később megkapta a legmagasabb német szakfényképészeti díjat, a Dührkoop-érmet. Már 22 éves is lehetett talán.”¹¹³ A „kicsit később” már rendben is lenne, az életkor megjelölése viszont – mint a továbbiakban látható lesz – pontatlan. Péntek Orsolya 2018-ban szintén a müncheni képzés részeként interpretálta a díjnyerést „...a fényképészeti akadémiát kitüntetéssel – Dührkoop-éremmel végezte el 1911-ben.”¹¹⁴ Három adathiba egy mondatban („akadémia”, Dührkoop-éremmel végzés – 1911-ben) ehhez nincs mit hozzátenni...¹¹⁵

¹¹¹ BEKE, „Pécsi József születésének 100. évfordulójára”, 243.

¹¹² KINCSES, *Biographies: Photographies Hongroises...*, angol nyelven: 140, francia nyelven: 141.

¹¹³ KINCSES, *Köztünk volt. Köztünk van?...* oldalszám nélkül.

¹¹⁴ PÉNTÉK, *A magyar fotó 1840–1989*, 114.

¹¹⁵ Nagyon valószínű, hogy ez esetben a forrás a fentebb idézett Kincses-könyv volt.

„1914-es kiállítási szerepléséért megkapta az akkor legrangosabb német szakfényképészeti kitüntetést, a Dührkoop-érmet” – láthatjuk Tőry Kláránál a Magyar Fotográfusok Házának 2019. januári blogjában.¹¹⁶ – Itt már van időbeli közeledés a valósághoz. *A helyes konkrét dátum Csengel-Plank Ibolya korábban már idézett tanulmányában szerepel*, aki ezt írta Pécsről: „1913-ban elnyerte a német fényképészszövetség legmagasabb díját, a Rudolf Dührkoop-érmet.”¹¹⁷

A tényleges történetekhez *A Fény* egyik rövidhíre vezet el bennünket, amely arról tudósít, hogy Pécsi József egy *müncheni kiállításon* nyerte el a díjat.¹¹⁸ A kiállítást a katalógus (30. kép) tanúsága szerint a Német Fényképészek Szövetsége 42. vándorgyűlésének (1913. szeptember 8–12.) alkalmából rendezték Münchenben, maga a tárlat szeptember 28-ig tartott nyitva. A katalógus a hivatásos fényképészek portrészekciójában a Londonból, Párizsból, Berlinből – és más német városokból –, Budapestről, Moszkvából és egyéb helyekről érkező képek közül öt budapesti fényképész – Csillag Erzszi (hivatalosan: „Csillag, Elisabeth), Hoffmann Viktor, Kalmár Lipót, Pécsi József, Szakál Géza – felvételeiről tudósított. A legtöbb magyar képet – 12 darab 18 × 24 cm-es platinanyomat – Pécsi József készítette.¹¹⁹

Nyilvánvaló, hogy Pécsi 1913-as sikere, bár helyileg Münchenben, de nem a fotográfusképzőben született – ahhoz mindössze annyi köze volt, hogy a szakmai alapokat ott sajátította el. (A katalógus az idézett helyen még azt is közölte, hogy Pécsi József műterme ekkor Budapesten, a Kigyó u. 4–6. szám alatt volt.) Az érmen azért szerepel az 1908-as év, mert a hamburgi Rudolf Dührkoop – aki nem tanított a müncheni fotográfusképzőben, tehát Pécsi József sem volt a tanítványa – akkor ünnepelte munkásságának 25. évfordulóját; tisztelő kollégái ez alkalomból verették az érmet.

A Fény 1914. évi első számából látható, hogy Pécsi József ettől az évtől Krausz Béla és lukfalvi Nagy Béla mellé Hoffmann Viktor *társszerkesztőjévé* lépett elő a lapnál.¹²⁰

1916-ban Pécsi József szakmai és anyagi emelkedésének eredményeként a Dorottya utca 8. szám alatt nyitott műtermet. (Az ott álló ház falán a korábbi években egy emléktábla még utalt erre a tényre, amely a legújabb építkezések során a ház lebontását követően nyomtalanul eltűnt, hazai művészeti emlékeink megbecsülésének nagyobb dicsőségre.) A Pécsi Józsefre vonatkozó írásokban fel-felbukkan, hogy a Dorottya utcai műterem (és Pécsi lakása) berendezése Kozma Lajos tervezte bútorokból állt – bár erre vonatkozó megbízható források nem ismertek.¹²¹ Az viszont bizonyosnak tekinthető, hogy *a műterem igényes berendezéséhez a második fejezetben megismert müncheni Hof-Atelier Elvira bútorzata adhatta az előképet.*

---

¹¹⁶ TŐRY, Pécsi József (1889–1956).

¹¹⁷ CSENGEL-PLANK, „Képszerűség és mesterségbeli tudás...”, 30.

¹¹⁸ „A Dührkoop-érem magyar nyertese”, *A Fény* 9, 1 sz. (1914): 27.

¹¹⁹ *Photographische Ausstellung* [Katalog], (Weimar: Verlag der Deutschen Photographen-Zeitung, 1913). 25.

¹²⁰ *A Fény* 9, 1. sz. (1914): címloldal.

¹²¹ Erről is szól CSENGEL-PLANK Ibolya fentebbi cikke Beke László és Kincses Károly itt már ugyancsak idézett munkáira utalva – 31.

Egyértelműen a müncheni évek egyik következményeként született meg Pécsi József *A fényképező művészete* című munkája. Fotótörténet-írásunkban gondot jelent e kis könyv megjelenéseinek időpontja – annak idején mindkét alkalommal az évszám feltüntetése nélkül adták ki. Szinte valamennyi történeti visszaemlékezés, feldolgozás 1916-ra teszi az első megjelenést.¹²²

Pécsi könyve a „jó” hagyományokat követve harmadszor is datálatlanul jelent meg – 1997-ben. A végén, *A kiadásról* című fejezet szerint az első kiadás időpontja 1916, a másodiké 1928 volt¹²³ – mindkét dátum helytelen. Pedig erre a megfelelő források megoldást kínálnak.

Az első kiadás 1916-ra datálása eleve gyanús lehetett volna annak, aki figyelmesen elolvasta *A Fény* 1917-es évfolyamának közleményeit (is). Az ismert szakfolyóirat ugyanis abban az évben közölt részleteket Pécsi József könyvéből,¹²⁴ márpedig a szerzőnek a folyóiratnál élvezett bensőséges helyzete eléggé köztudott. Nehéz elképzelni, hogy a lap egy 1916-ban megjelent Pécsi-könyvvel csak 1917-ben foglalkozott volna. De ha ez nem lenne elég, akkor meg kell nézni a hivatalos korabeli forrást, a *Magyar Könyvészet* 1917-es évfolyamát. Az összevont 7–9. szám adott hírt *A fényképező művészete* 1917-es megjelenéséről. Még a kis kötet ára is megismerhető belőle: 4 korona 50 fillér.¹²⁵ Egy másik kortárs szakmai orgánium, a *Corvina* (a Magyar Könyvkereskedők Egyletének Közlönye) is világosan beszélt: a *Magyar Könyvészet*ével azonos adatokat közölt az első, 1917-es kiadásról.¹²⁶ Pécsi könyve még a *Katolikus Szemle* figyelmét is fölkelte: a folyóirat 1917-ben tudósított a megjelenésről.¹²⁷ Azonos, ráadásul napi közelségből adott tudósítást a megjelenésről *Az Est* című napilap is 1917. július 12-én.¹²⁸

---

¹²² FÉJJA, „Pécsi József munkássága”, 8. és 13. – e kötetben a második kiadás éveként is 1928 olvasható. Ezek a dátumok szerepelnek a harmadik (eredetiben nem datált, de közismerten 1997-es) kiadásban az első, illetve második megjelenés időpontjaként. – SÜMEGI György, „Pécsi József könyve mögé”, in PÉCSI, *A fényképező művészete* [1997], 131. Sümegi később is 1916-ra datálta az első megjelenést a *Különfélék. Összegyűjtött írások a fotográfiáról*, Pécsi József című szöveggyűjteményben – (szerk. GERA Mihály, Budapest: Intera Könyvkiadó, 1999), 217. Elírva a könyv címét *Pécsi József: Művészi fényképezés, Budapest, 1916* megnevezéssel olvashatunk Pécsi munkájáról a fotográfus kortársánál, HEVESY Ivánnál „A fényképezés magyar irodalma” bibliográfiájában in *A magyar fotóművészet története*, 236. Az 1916-os dátum olvasható BEKE László korábban már idézett katalógus-előszavában is – „Pécsi József születésének 100 évfordulójára”, 243. 1916-os első megjelenésről írt KINCSES Károly is a *Pécsi József fényképeskönyv* című kötet bevezetésében (Budapest: Magyar Fotóművészek Szövetsége–Magyar Fotográfiai Múzeum, 2006), 11. További 1916-os megjelenésről tudósító munkák: BÁN, „Fotóművészet”, 72.; SIMON, Összehasonlító magyar fotótörténet, 115.

¹²³ PÉCSI, *A fényképező művészete* [1997], 131.

¹²⁴ PÉCSI, „A fényképező művészete”¹, (1917): 61–71. – az „¹” indexszámhoz tartozó magyarázat a 61. oldal alján: „Mutatvány a szerző »A fényképező művészete« című könyvéből. Megjelent »A Fény« kiadásában. Ára kötve és a szerző képeivel illusztrálva K 4.50” – A „mutatvány” hat Pécsi-képet közölt a könyvből.

¹²⁵ „Pécsi József. A fényképező művészete. Műmellékletekkel (8-r. 120 l.) Bp., 1917. A Fény”, *Magyar Könyvészet* 7–9. sz. (1917): 8.

¹²⁶ *Corvina*, 19. sz. (1917): [81.]

¹²⁷ *Katolikus Szemle*, 31, 7. sz. (1917): 666.

¹²⁸ „Legújabb könyvek”, *Az Est* 8, 174. sz. (1917): 6.

A későbbi forrásértékű munkák is egybehangzóak. Gáspár Margit 1931-es bibliográfiája,¹²⁹ akárcsak a Kozocsa Sándor által sajtó alá rendezett *Magyar Könyvészet* 1942-ből 1917-re teszi a Pécsi-könyv első megjelenését.¹³⁰ Ennyi bizonyíték nyomán talán lassan elfogadható: A fényképező művészete első ízben 1917 nyarán jelent meg. – Így van ez akkor is, ha Pécsi József egyik visszaemlékezésében 1916-ról beszél. Történelmi körökben eléggé ismert, hogy az alkotók önéletrajzai, memoárjai – hol emlékezetkiesés, hol szándékos fordítás miatt – nem mindig megbízhatók. Ezért kell a kutatói ábécé szerint esetenként forráskritikát alkalmazni, amely mint fentebb látható volt, a Pécsi József-re vonatkozó történetek esetében gyakran hiányzik.

Itt kell önkritikát gyakorolnom. A Václav Macek szerkesztette európai fotótörténetbe írt fejezetben – elfogadva a harmadik kiadás egyik adatát – én is 1916-ot jelöltem meg az első kiadás időpontjaként.¹³¹ A hiba azért is súlyos, mert ez aztán – bizonyíthatóan tőlem – átment egy berlini Besnyő Éva-kiállítási katalógusba.¹³² Módszertani szempontból elég tanulságos történet...

A második kiadás dátuma sem 1928 volt, mint azt a harmadik kiadás idézett helyén – és nyilván ennek nyomán több feldolgozásban is – olvashatjuk. A második kiadásról ugyanis a *Magyar Művészet* 1927-es évfolyamából ismerünk recenziót. A szerző, aki a P. G. J. szignót használta, láthatóan alapos olvasás után írt ismertetést a kötetéről, mert az utolsó bekezdésben még némi hiányérzetének is hangot adott.¹³³ Nem nehéz belátni, hogy ha egy könyvről 1927-ben ismertetés jelent meg, azt nem adhatták ki 1928-ban.

Egy későbbi recenzió, aki a harmadik kiadás alkalmából 1997-ben terjedelmes ismertetést közölt Pécsi könyvéről a *Kritikában* – bizonyára a harmadik kiadás idézett helyei nyomán – szintén rossz időpontra tette mind az első, mind a második kiadás időpontját.¹³⁴

Van példa az első kiadás 1918-ra datálására is, ami azért meglepő, mert ugyancsak ez a szerző később 1916-ot tartotta az első megjelenés időpontjának.¹³⁵

A megjelenési dátumok problémájánál fontosabbak a könyv tartalmi vonatkozásai. Már az eddigiek is jelezték, nem tartható az a vélekedés, hogy Pécsi József autodidakta úton szerezte volna művészettörténeti tájékozottságát. Erről szólva mélyebb rétegek vizsgálata is indokolt. Pécsi láthatóan akkor sem járatlan úton haladt, amikor könyve elején, a *Művészi kultúra a fényképezésben* című fejezetben festőkre és festményekre vonatkozó eszmefuttatásba fogott. – Itt kell felidézni, hogy Pécsi sem itt, sem más írásos munkáiban nem

¹²⁹ GÁSPÁR Margit, *A magyar kémiai irodalom bibliográfiája* (Budapest: Egyetemi Nyomda, 1931), 294.

¹³⁰ *Magyar könyvészet: 1911–1920*, sajtó alá rend. KOZOCSA Sándor, 2. köt. L–Z. (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942), 230.

¹³¹ ALBERTINI Béla, „The History of Hungarian Photography 1900–1938” in *The History of European Photography 1900–1938*, 1. A–I, ed. Václav MACEK (Bratislava: Central European House of Photography, 2010), 322.

¹³² Marion BECKERS und Elisabeth MOORGATH, *Eva Besnyő: 1910–2003: Fotografin / Woman Photographer: Budapest. Berlin. Amsterdam* (Berlin: Hirmer, 2011), 237.

¹³³ P. G. J., „A fényképező művészete. (Pécsi József könyvének II. kiadása)”, *Magyar Művészet* 3, 9. sz. (1927): 596.

¹³⁴ MILTÉNYI Tibor, „Pécsi József: A fényképező művészete”, *Kritika* 26, 7. sz. (1997): 46. – A második kiadás tényleges megjelenési időpontjáról lásd a 153. számú jegyzetet.

¹³⁵ BÁN András, *Fotográfózásról* (Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, [1982]), 116. – Vö. BÁN, „Fotóművészet”, 72.

hivatkozott forrásokra/forrásaira. Ez önmagában véve nem lenne baj.¹³⁶ Köztudott, hogy számos hivatkozás nélküli – esszé jellegű – mű született már régebben és később is a világon (s valószínűleg még fog is), amelyek zseniális szellemi eredményeket hoztak. Alkotó művészek esetében még könnyebben eltekinthetünk a tételes hivatkozástól. Másképp kezelendő a kérdés, ha hivatkozás nélkül is felismerhetünk forrást/forrásokat.

Ha a korábban megidézett Hans Spörl-munka (1909) első kötetének *Aesthetik* című fejezetét összevetjük *A fényképező művészete* indításával, érdekes észrevételeket tehetünk. Először is: tudjuk, hogy Pécsi – Spörlhöz hasonlóan – képzőművészeti művek tanulmányozását javasolta a fotográfusoknak.

Vannak feltűnőbb momentumok is. Hasonlítsuk össze a festmények Spörl, illetve Pécsi által javasolt elemzési szempontjait. (Megemlítendő, hogy terjedelmes kétkötetes művének első kötetében Spörl egy-egy „kompozíciós elem” körbejárását többoldalas eszmefuttatásban oldotta meg, míg Pécsi beírta pár mondatos megfogalmazással.)

Képelemzési szempontok – Hans Spörl (1909); Pécsi József (1917)

<i>A művészi kompozíció elemei Hans Spörlnél</i>	<i>„A műalkotások élvezésének” szempontjai Pécsi Józsefnél</i>
A felépítés 12–18.	Beállítás, tömegelosztás 15.
Tömeg- és folteloszlás 18–23.	Vonalvezetés 15.
A mozgás (elmozdulás) 23–30.	A háttér 15.
A műfaj 30–31.	A mozdulatok 15–16.
A vonalvezetés 31–34.	A világítás, a fény és árnyék megosztása 16.
A világítás 34–39.	A fény iránya, szétszóródása 16.
A fény mint önálló képpalkotó elem 40–42	A színek 16.
A körvonal 42–46.	Anyagszerűség 16.
Háttér és térkitöltés 46–47.	

Önálló fejezetek a két könyvben

Hans Spörlnél:
Képszerűség és személyábrázolás 48–60.

Pécsi Józsefnél:
A képszerűség 55–57.

Végül nézzük meg a képelemzési technikákat mindkét szerzőnél. (31. a–d. kép) Nem kétséges, hogy Pécsi József *A fényképező művészet*ében hatékonyan érvényesítette a müncheni időszakban megszerzett művészettörténeti ismereteket...

¹³⁶ A hivatkozásokkal összefüggésben érdemes elgondolkodni egy amerikai történész magyar nyelven is olvasható – esetenként szellemesen csillogó – művének tanulságain: Anthony GRAFTON, *A láb-jegyzet. Egy különös történet*, ford. BOROS Gábor (Budapest: L'Harmattan–Német-Magyar Filozófiai Társaság, 2011)

Teljesen egyértelmű, hogy a müncheni képzés egyik eredményeként vehetett részt Pécsi József egy 1918-ban kiadott aktalbumban.¹³⁷ Mai ismereteim szerint erről eddig mindössze egy vázlatos említés történt a hazai szakirodalomban.¹³⁸ A *Der Akt* című album 20 képet tartalmaz; a müncheni Stadtmuseum fotóosztályának állományában lévő példány mérete: 40,3 × 30,3 cm, tehát ez külső megjelenését tekintve is tekintélyes kötet. Az albumot három egykori müncheni fotográfusnövendék jegyezte. Eredeti írásmód szerint: „Prof. J[osef] Pécsi, W[anda] v[on] Debschitz-Kunowski és L. G[ermaine] Krull.”¹³⁹ (Pécsi József nevét sajnálatos módon elírták.) Az album legtöbb felvételének (2., 5., 6., 7., 8., 12., 17., 18., 20. kép) készítője (valószínűleg életkora miatt) a Poznań környékéről származó Wanda von Debschitz-Kunowski (1870–1935) volt, aki eredetileg festészeti stúdiókat folytatott, és röviddel Pécsi érkezése előtt kezdte meg tanulmányait a fotográfusképzőben (1905–1907); szinte egymásnak adták a kilincset az iskolában. Wanda Kunowski férje Wilhelm von Debschitz festőművész volt, innen származik a fotográfusnőnek az iskolában viselt neve. A müncheni képzés után Wanda von Debschitz-Kunowski végleg a fotográfusi pályán maradt, a későbbiekben saját műtermet nyitott Berlinben.

A 4., 9., 11., 13., 15., 19. számú képeket a wildai születésű Germaine Krull (1897–1985) készítette; ő valamelyest Pécsi József után lett müncheni növendék (1915–1917). Krull a későbbiekben Németországot elhagyva európai jelentőségű szakmai pályát futott be. Az ismert francia fotótörténész, Michel Frizot a közelmúltban szentelt kötetet a fotográfusnő életének és munkásságának.¹⁴⁰ Krull 1928-ban, Párizsban megjelent *Metall* című képanyagának különálló lapjai, tékába gyűjtve, ma csak a könyvtárosok vigyázó szemei előtt vehetők kézbe a berlini Kunstbibliothek olvasótermében.

Az aktalbum négy képe (1., 3., 10., 14.) származott Pécsi Józseftől. A 3. számú képe látható a keménykötésű borítón is, az album méretéhez képest kicsinyítve (16 × 6,9 cm). – Ma már aligha deríthető ki, miért a legkevesebb képpel szereplő Pécsi felvétele került a borítóra – kompenzáció gyanánt, vagy pedig a két női alkotó gesztusaként – erről nincs ismert információ. A négy Pécsi-kép közül kettőt itt is felidézhetünk. (31/a–b. kép)

A németországi aktalbum a *Fényképekönyv Pécsi József* című, már idézett kötet két azonosítási hibájára is rámutat. A 69. oldalon a Pécsi József képeként reprodukált, 1930 körülre datált *Der Akt* borítóján ténylegesen Wanda von Debschitz-Kunowski felvétele (az 1918-as album 17. számú képe) látható; a 72. oldalon pedig ugyancsak Pécsi képeként 1930 körülre datálva megidézett akt az 1918-as albumban 4. számmal Germaine Krulltól származik.¹⁴¹ – Valószínű, hogy az album előkészítési szakaszában a két kép Pécsi Józsefhez került, s ennek nyomán „gazdagodott” a Pécsi-életmű egy Debschitz-Kunowski

¹³⁷ Germaine KRULL, Wanda von DEBSCHITZ-KUNOWSKI und Jozsef PÉSCI, *Der Akt: Zwanzig photographische Aufnahmen weiblicher Körper nach der Natur* (Dachau: Einhorn-Verlag, 1918)

¹³⁸ ALBERTINI, „Pécsi József és az erdélyi fotókultúra...”

¹³⁹ Leltári szám: FM-98/118-1

¹⁴⁰ Michel FRIZOT, *Germaine Krull* (Ostfildern: Hatje Cantz Verlag, 2015)

¹⁴¹ Ha valakinek München túl messze van, de kételkedik a fentiekben, az interneten láthatja, hogy a Pécsi-életmű a *Fényképekönyvben* két felvétellel indokolatlanul gyarapodott... Hozzáférés: <https://www.achtung.photography/prof-j-pesci-w-v-debschitz-kunowski-l-g-krull-der-akt-the-nude-1918/> a 2020.01.27. – Mivel ez a forrás az egész albumot egy az egyben bemutatja, hitelesnek tekinthető. – Természetesen Münchenben az eredeti jobb élményt jelent.

31. a–b. kép

Illusztráció és részlet Hans Spörl *Porträt-Kunst in der Photographie* (1909) című könyvéből, I. köt., 14., 17.

32. c–d. kép

Illusztráció Pécsi József *A fényképező művészete* című könyvéből, 1917. 91., 92. *A Fény* 6, 10 sz. (1911): 234–235.

és egy Krull-művel. Ismét egy módszertani tanulság: egy képgyűjtemény felvételeit nem elegendő „csak úgy” publikálni, előzetesen fel kell tární provenienciájukat is.¹⁴²

Az album Pécsit professzori címmel ruházza fel. (Ez a titulus egyébként vissza-visszatért a jeles fotográfus munkáinak későbbi külföldi megjelenései során is.) Közismert, hogy ő 1914-től a Budapesti Iparrajziskolában tanított. Felsőfokú végzettség híján

¹⁴² Kéznél lévő képeket elsütve a naiv nagyközönség elkápráztatható, a tudományos igényesség szempontjából azonban az ilyesmi kérdőjeles.

33. a–b. kép

Pécsi József aktfelvétele – *A Fény* 10. sz. (1911): 234. – a felvétel megegyezik a hármas aktalbum 1. számú képével; Pécsi József aktfelvétele – *A Fény* 10. sz. (1911): 235. – a felvétel megegyezik a hármas aktalbum 10. számú képével. A kép megjelent a 1911-es *Deutsche Kunst und Dekoration*ban közreadott Hoffman-féle Pécsi-bemutató egyik illusztrációjaként is: 448.

azonban nem tanári, hanem – mint ez a korabeli intézményi dokumentumokban látható – *szakoktatói* státuszban működött.¹⁴³

Az 1922-ben, Berlinben megjelent (majd Budapesten 1995-ben, második kiadásban, a Pelikán Kiadónál újra közreadott) önálló Pécsi-féle aktalbum¹⁴⁴ már csak részlegesen nevezhető München következményének. – Erről a kötetről, illetve előzményeiről korábban már jelent meg írás a *Fotóművészet*ben.¹⁴⁵ A „részlegesség” itt abban ragadható meg, hogy az album képeinek készítésekor Pécsi a müncheni évek alatt elsajátított festői stílusban dolgozott, de más ismert kapcsolódása az egykori iskolájához nem volt.

Volt még egy nevezetes, 1930-as berlini kiadású reklámfotókat tartalmazó Pécsi-album is, amelynek szintén van magyarországi változata (Intera, 1997),¹⁴⁶ ennek megalkotása azonban már a Münchenben elsajátított festőiséget elhagyva óvatos, fontolva haladó lépést jelentett az új tárgyiasság felé.

Erről tehát egy jövőbeni Pécsi József-monográfia hivatott értekezni.

*

¹⁴³ ALBERTINI, „Pécsi József és...”

¹⁴⁴ *12 Aktaufnahmen von Josef Pécsi* (Berlin: W. J. Mörlins, 1922). Hasonmás kiadás: *12 aktfelvétel Pécsi Józseftől...*

¹⁴⁵ ALBERTINI Béla, „Egy fotóalbum előzményei: Pécsi József: Zwölf Aktaufnahmen, Berlin, W. J. Mörlins, 1922.; Karl Schenker: „Zwölf Bildnis-Aufnahmen, Berlin, W. J. Mörlins, 1919.”, *Fotóművészet* 60, 4. sz. (2016): 112–119.

¹⁴⁶ J. PÉCSI, *Photo und Publizität – Photo and Advertising* (Berlin: Josef Singer AG, 1930); magyar kiadása: PÉCSI: *Fotó és reklám...*

Köszönet

Bayerisches Hauptstaatsarchiv (München), Bibliothek der Technischen Universität (Berlin); Bibliothek des Deutschen Museums (München); Budapest Főváros Levéltára; Fachbibliothek für Fotografie, Grafikdesign, Typografie, Druck- und Medientechnik (Wien); Fotomuseum im Münchner Stadtmuseum; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium Könyvtára; Komenda, Adelheid dr. (Bonn); Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára; Kunstbibliothek (Berlin); Magyar Fotográfiai Múzeum (Kecskemét); Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára; Nemzeti Kulturális Alap; Országos Széchényi Könyvtár; Pohlmann, Ulrich, dr. (München); Rheinisches Landesmuseum (Bonn); Schwules Museum (Berlin); Seidl, Stefan (München); Soós István (Budapest); Staatsbibliothek zu Berlin; Stadtarchiv (München); Staatliche Fachakademie für Fotodesign (München).